16. 35. F. 15

268

2

THEMISTII

Peripatetici lucidiſsimi paraphraſis in duodecimum librum Ariſtotelis de prima Philoſophia,

MOSE FINZIO
INTERPRETE.

VENETIIS,
Apud Hieronymum Scotum.
MDLVIII.

ILLVSTRISSIMO

AC REVERENDISSIMO
MARIANO SABELLO
EPISCOPO EVGVBINO,
MOSE FINZIVS.
S. P. D.

THEMISTII Paraphraſis in duodecimum librum Ariſtotelis de prima Philoſophia, præſul ampliſſime, quæ iamdiu à Græcis deſideratur, cum Hebraicè neſcio quo fato reddita in manus meas perueniſſet, non eram neſcius operæpretium, & rem omnibus eius ſcientiæ ſtudioſis pergratam me facturum eſſe, ſi eam in latinum ſermonem tranſtuliſſem; ne libri perdifficilis interpres locupletiſſimus diutius in tenebris deliteſceret. Eam rem cum iam ſæpius inchoaſſem, nondum tamen variis diſtentus negotiis perficere potueram, cum forte omnem conſilij mei rationem expoſui. Benedicto Manzolo Mutinenſi viro in omnium ſcientiarum genere exercitatiſſimo, & mecum ſumma familiaritate coniuncto. Is me percepta re non ſolum hortari, ſed etiam inflammare, & impellere cœpit, vt ſuſceptum munus abſoluerem, neque his contentus, vt quaſi ſtimulum, & calcar adderet, paucis poſt diebus tuas ad ſe literas oſtendit mihi; quibus inſtitutum meum ſummopere laudabas, rogabaſq; vt cumprimum opus perfectum eſſet eius tibi videndi poteſtas fieret. Tunc ego abiecta omni cunctatione, cunctis reiectis negotiis totum animum ad vertendam Paraphraſim appuli. eam enim nactus eſſe mihi viſus ſum occaſionem, quæ iampridem à me vehementer exoptaretur, vt ita tecum agerem, vt me tibi penitus deditum, & conſecratum eſſe intelligeres. Ea enim de te iampridem audio ab omnibus, præſertim à Benedicto Manzolo, qui te in primis colit, atque obſeruat, vt te vnum admirer, te vnum ſuſpiciam: qui ea qua es ætate, nobiliſſimo genere natus: quod his temporibus rarum admodum eſt, ne dicam inauditum: in omni literarum genere adeo profeceris, vt eruditorum nobiliſſimus, nobilium eruditiſſimus habearis: nec dictu facile ſit quantum per te antiquiſſimæ, ac illuſtriſſimæ familiæ tuæ, in qua viri omni ætate bello paceq; inſignes floruere, ſplendoris ac lucis acceſſerit, indieſq; magis accedat. Tu homo Romanus Græcè ſumma cum venuſtate loqueris, & ſcribis. Hebraicè, & Chaldaicè optime intelligis. Tu in vniuerſa Philoſophia, atque Theologia ita verſatus es, vt nihil tibi in iis difficile ſit ad intelligendum, nihil ad explicandum. Ea vero es ſuauitate morum præditus, ea vitæ innocentia, atque integritate, vt gloriæ tuæ nemo inuideat; boni omnes te quaſi religionis exemplar ad imitandum tibi proponant. Hac igitur famæ tuæ celebri-

tate incredibili in te amore inflammatus Themiſtij interpretationem à me tandem abſolutam tibi dedico, & ſacro, non ſolum vt cuius auſpitiis opus ad finem perductum eſt, eius etiam tectum, atque munitum auctoritate in lucem prodeat (quantam enim ſibi apud lectorem gratiam hoc nomine conciliare poſſit liber intelligo) ſed etiam vt meæ huius erga te ſingularis obſeruantiæ monumentum vulgò extet. Quod quidem ſi quis attentius perlegerit, eum minime inficiaturum eſſe confido, hanc eam eſſe Paraphraſim, quam Themiſtio adſcribit, paſsimq; citat Auerroes in iis commentariis, quos in. 12. Ariſtotelis librum de prima Philoſophia edidit. Tu autem vnà cum aliis, qui acri ingenio prædit ſunt, optime etiam hic perſpicies Themiſtianam illam interpretandi rationem, miramq; in rebus obſcuris claritatem. Quamquàm enim auctor de via feſſus, ac longa peregrinatione confectas, veſtitu immutato, in ſordibus, & ſquallore verſatur (à Græcis enim ad Arabas, & inde ad Hebræos migrauit, apud quos circiter tercentum, & tres annos delituit, nunc vero tandem in Latinum peruenit) non adeo tamen eius deleta ſunt lineamenta vt Themiſtium agnoſcere non poſſis. quo quidem, qualiſcunque ſit, interea perfruantur ſtudioſi dum expectant vt Archetypus à te, vt es omnis antiquitatis ſolertiſſimus, & liberaliſſimus indagator, è Græciæ ruinis, ac tenebris eruatur: nec laborem meum contemnant. nam quemadmodum nobiles illas, & immortales ſubſtantias vel leuiter attigiſſe ſatius eſt, quàm pleniori intelligentia cætera aſſequi, ita Themiſtium, qui de iis ex Ariſtotelis præſcripto loquitur, non ignoraſſe melius fore exiſtimo, quàm quoſdam alios interpretes ſummo ſtudio perlegiſſe. Tu igitur optime Antiſtes Themiſtium quem tibi dedico amplectaris, & foueas, meq; in fidem, & clientelam tuam accipias, vt ad alia tibi offerenda alacrior ſim. Vale.

Mutinæ. Idibus Martiis.

M D L V I I I.

THEMISTII

THEMISTII
PERIPATETICI LVCIDISSIMI PARAPHRASIS IN DVODECIMVM LIBRVM ARISTOTELIS DE PRIMA PHILOSOPHIA,

MOSE FINZIO INTERPRETE.

QVANQVAM Ens pluribus modis dicitur: nos tamen dum eius principia inquirere volumus: Subſtantiæ duntaxat principia inueſtigamus. Nam hoc magis ei debetur, quàm cæteris entibus. ſiue enim vniuerſitas ita cohæreat, vt membra cum humano corpore, & partes cum planta: ſiue ex rebus conſtructa ſit, quæ ſe inuicem tangant, vt domus, & nauis: ſiue conſletur ex ſeparatis, & diſperſis: vt ciuitas, & exercitus: princeps omnium ipſius partium ſubſtantia eſt: obtinetq; eundem in vniuerſo locum, quem obtinet cor in animalium corpore. Sin autem nullo horum modorum fuerit: ſed vnitati ſimilis: quæ in numero prior eſt: deinde duo: deinde tria: aut triangulo, qui reliquas rectilineas antecedit figuras: eum enim ſequitur quadrangulus: hac etiam ſimilitudine ſubſtantia eſt prior: deinde quantitas: tum qualitas, & reliqua. Nam eſſe ſubſtantiæ ſubſequentium eſſe antecedit: vt vnitas cæteros numeros: & triangulus cæteras præcedit figuras. Hoc autem eſt, quoniam non omnia genera vna, & eadem ratione entia dicuntur. Sed inter illa dignior eſt hoc nomine ſubſtantia ipſa. cætera enim eſſe dicimus, propterea quod ſubſtantiæ inſunt; eius nanque aut quantitates ſunt: aut qualitates: aut motus: & ſimilia ac Entitate participant, quia Subſtantia inhærent. Porrò ſi alia quoque genera dictionibus eſſe ſignificantibus nuncupari videantur, nemo miretur. Nam penitus introſpiciens dictiones illas Subſtantiæ potius aptari comperiet. Cum enim dicimus hoc lignum album eſt: illud eſt, album es, ſe ſignificat: tamen verbum non albedini, ſed ligno adaptatur. pari modo cognata his accommodantur: cum negamus quædam accidentia alicui ineſſe: eò igitur magis cum affirmamus. ſicut enim cum dicimus lignum eſt non album: lignum eſt non rectum: eſt non rectum, & eſt non album, ligno adſcribuntur. ita cum lignum rectum eſt, dicimus, iſtud, eſt, ligno coaptatur. Nam impoſſibile eſt accidentia, vel cogitatione à ſubſtantia ſeparari, eò minus re ipſa: ceu ſubſtantia ab vniuerſitate cæterorum generum ſegregari poteſt: non eò tamen quod ſenſibilis ſubſtantia vllo pacto prorſus accidentibus nudetur. nam ſubſtantia vna, & eadem numero manet, accidentibus iiſdem numero minime manentibus. Quinimmo permutantur: & modò hoc aduentat, modò illud. oriuntur alia, & alia intereunt. huiuſmodi ſunt quantitates, qualitates, paſſiones, loca, ac tempora, hiſq; generibus finitima, quorum tamen generum

nerum initium, & fundamentum Subſtantia eſt. Huius quoque dicti veritatem teſtantur veteres ipſi. eorum enim, quæ ſunt, principia, & elementa quærentes, ſubſtantiæ principia indagantur, non qualitatis, quantitatis, & huiuſmodi. Ex quo perſpicuum fit diſcrimen inter quæſtionem de generibus entium. Quot ſint, & quæſtionem quot ſint initia entium, nam Subſtantia tantum initia habet, & cuiuſque ſubſtantiæ initia quæruntur, quatenus eſt vna numero. Vniuerſalia vero in mente exiſtunt ex coniugatione quadam in ea à ſingularibus: quorum vnumquodq; eſt ſicut aliud: orta. Qui igitur hac ætate ſunt: quippe qui ſunt in diſſerendi facultate exercitati: vniuerſalia Subſtantias magis, quàm ſingularia, ac quaſi principia eorum eſſe ponunt. Nam hominem vniuerſalem principium dicunt Socratis, & Platonis: & equum vniuerſalem huius, & illius equi. Antiquiores vero magis ſenſum ſectabantur: Philoſophia nanque tunc temporis proximè orta fuerat: & ſingularia digniora ſubſtantiæ principia eſſe putabant, iccirco cum terram, ignem, aut aquam, aut aerem initium ſubſtantiæ dicerent: non tamen terram vniuerſalem, aut ignem vniuerſalem, aut alia vniuerſalia elementa eſſe aiebant eorum, quæ ſunt. Sed ne corpus quidem commune huius terræ, huius ignis, huius aquæ, atque huius aeris, elementum eſſe aſſeuerabant. Sæpius verò vtranam harum ſectarum rectius ſentiat diſputauimus. an quæ vniuerſalia priora, an quæ particularia ponit. Sed eorum opiniones quamuis refutauerimus; nihil tamen prohibet nos de hoc ediſſerere. Nunc vero iam expreſsè meminimus, inquirentem principia eorum, quæ ſunt neceſſario principia ſubſtantiæ inquirere. Subſtantię autem ſunt tres: quarum duas omnes homines fatentur: quoniam ſenſibiles, vtpote ſubiectæ ſenſui viſus. Harum vna eſt perpetua. ſubſtantia nimirum corporum cæleſtium: alia corruptibilis, & eſt ſubſtantia humi degentium, plantarum inquam & animalium. atque huius elementa in præcedentibus ſermonibus ſummuntur. palàm eſt autem ex multis conſtare, ex igne nempe, terra, & cæteris: & ex alijs pręterea, cum ſimplicioribus, tum numero paucioribus: aut ſaltem ex vna re tantum, quæ quandoque ſecernitur, & fit mollis, quandoque verò concreſcit, & induratur. atque hæ quidem ſunt duæ ſubſtantiæ. tertia autem Subſtantia immobilis eſt, & ſempiterna, omniſq; mutationis expers: neque enim mutatur, vt ea, quæ in terris ſunt, plantæ inquam & animalia, quæ ex vniuerſa ſui natura exeunt, & corrumpuntur: neque mutationem localem ſubit, quam ſolam corpora hæc cum cæleſtibus communem habent. Nam quanuis corpora cæleſtia varijs temporibus nequeant forma, & ſpetie ſua mutari. attamen non dedecet ea diuerſis temporibus diuerſos variare locos, & ſuper hoc ædificata eſt naturæ facultas. Subſtantia vero quæ immobilis eſt, & cui non miſcetur corpus, immutabilis eſt omnino. quapropter ſeparari dicitur à ſenſibili ſubſtantia. atqui certe non loco; nam falſum eſt dicere loco ſeparari ſubſtantiam locum penitus non habentem, & ab extremitatibus corporum non ambitam, quomodo ambiuntur omnia quæ loco continentur: ſed à ſenſibili ſeparatam dicentes quandam inter eas diuerſitatem oſtendimus. inſpicientes enim vnam earum immobilem penitus eſſe, nec ab alio, nec à ſe ipſa mutari, poſtmodum inuenientes omnia, quæ ſenſibili ſubſtantiæ inſunt, alio, & alio modo ſe habere, iure, & merito ſequeſtrandam à ſenſibili ſubſtantia intelligibilem aſſerimus adeò vt nihil ipſis commune ſit, neque quod ad naturam, neque quod ad nouationem vllam pertineat. de hac igitur prima, & immobili ſubſtantia hoc ſermone tractaturi ſumus: & quæ de ea opinati fuerint antiqui, narraturi. Nam alij diuide-

bant eam, alij vnam tantum eſſe ſtatuebant naturam, diuidentes ponebant & formas, & dimenſiones Mathematicas, non ſolum priores ſubſtantias quam ſenſibiles, ſed illas etiam harum initia eſſe. Dicentes vero intelligibilem ſubſtantiam eſſe vnam. Mathematicas dimenſiones ipſas eſſe ſubſtantias ponebant: formasq́, reiiciebant. Porrò ſenſibilis Subſtantia naturali ſcientia indiget: non enim ex motu euadit, idq́ue ſecundum omnes eius partes, altera vero ad aliam ſcientiam, eamq́; nobiliorem quam ſit ſcientia naturalis, ſpectat: cum nihil ſit commune ipſis, aut in generatione, aut in loco, aut in augumento, aut in decremento: nec commune principium habeant à quo producantur. Nam prima nullum habet principium. ſecundæ vero principium eſt ipſa ſubſtantia prima. Amplius nec eadem cognitione apprehenduntur. altera enim ſenſibilis eſt, altera intelligibilis. Rurſus immutabilis, immobilisq́; ſubſtantia, natura prior eſt mutabili ſubſtantia, quæ perinde, atque res labiles, fluit. at quia ea quæ inſunt nobis maxima ex parte à ſenſibili terminantur: ideò prius de ea loqui conſueuimus: finitima enim nobis eſt, & quam ſimillima noſtri: & de ea in ijs, quæ de natura ſunt ampliſſime tradidimus: & declarauimus nullam ſenſibilem ſubſtantiam ex mutatione euadere poſſe. mutationemq́; ex contrarijs fieri: non ex omnibus tamen: ſed ex ſimilibus tantum, ac proximis. Nam fit album ex non albo: non tamen ex omni non albo: non enim ex voce: tametſi vox non alba ſit: ſed ex nigro duntaxat, aut rubro, aut ex eorum aliquo, quod de colorum ſpetiebus ſit. cæterum declarauimus his duobus contrarijs tertium quoddam neceſſariò ſubiiciendum eſſe. non enim ſeſe illa mutuo ſuſtinent. Sed quod vtriſque ſubiicitur, natura quædam eſt vnum contrariorum exuens. & alterum ſuſcipiens: ibidemq́; quatuor mutationis ſpecies numerauimus in hac ſubſtantia. prima quidem in definitione rei eſt, qua ſcitur quid res ſit, vt cum fit homo ex non homine, aqua ex non aqua, & aere: & hanc modo generationẽ, modo corruptionem appellamus. ſecunda in qualitate: & alteratio nuncupatur. tertia in quantitate, & quandoque augmentatio, quandoque imminutio dicitur. quarta eſt migratio de loco ad locum, quam tranſlationem nominamus, nec expertia ſunt huius tranſmutationis cæleſtia corpora. nam & ipſa de loco ad locum mouentur, è contrarijs aliquando ad contraria: ineſt nanque locis contrarietatis quædam ſpeties admodum oppoſitionis: vt cum à priori ad poſteriorem partem mouentur. nullus enim localis motus alio pacto fieri poteſt, neque in hac mutatione duo contraria ſufficiunt: ſed in ea, perinde ac in alijs, corpus quoddam ſubiici vtriſque contrariis oportet, quod quidem ab vno ad alterum moueatur: niſi quod hoc cæleſte corpus diuerſum habetur à corpore generabili, & corruptibili ſubiecto. hoc enim ſecundum ſe totum mutabile eſt, cœleſte vero ſolo ſitu mutatur. Sed ea quibus natura eius, & natura cuiuſlibet partium ipſius ſuſtinetur immutabilia ſunt, ac immobilia. particeps tamen exilem quendam in modum eſt potentiæ, & actus, quatenus ipſius partes ſunt potentia ad aliquem locum, ad quem poſtea actu perueniunt. ſed & hoc omnibus ſenſibilibus ſubſtantiis eſt commune exire inquam è potentia ad actum: vt ex potentia albo, ad actu album: & ex bicubitali potentia, ad bicubitale actu: & ex hoc quod erat potentia Socrates, ad actu Socratem. nam ſemen ex quo genitus eſt Socrates, pridem potentia Socrates fuit. Ex quo diluitur trita illa, & communis dubitatio, quomodo ex non ente aliquid fiat. Nam id quod fit, non ex prorſus non ente efficitur, ſed ex eo quod partim eſt, partim ſecus, id enim ex quo fit id quod fit, potentia eſt idem, quod actu erit. quod autem mutatur

eſt cor-

eſt corpus, iccirco ſubſtantiæ perpetuæ, quæ ortum, & occaſum minime ſubeunt: cum loco mutentur & ipſæ: fieri non poteſt quin corpora ſint. Non ens autem tribus modis dicitur. vno modo, quod penitus non eſt. altero vt priuatio rei ortæ oppoſita. tertio quod potentia eſt. Duobus igitur prioribus modis quicquam fieri nequit. quid enim fieri poteſt ex eo, quod omnino non eſt, aut ex priuatione, dum ipſa manet? Sed ex corpore mutationi ſubiecto aliquid fieri poteſt: nam in eo, quod eſt potentia, eſt id, quod fit, actu vero non eſt. ſtantibus his, non ex quocunque corpore quoquo modo ſe habente, cuiuſlibet rei generatio erit. nauis enim minime è lapillis fabricatur: nec ex quocunque gignitur homo: ſed nauis ex lignis conſtruitur: domus vero ex lapidibus: & homo ex ſemine humano oritur: non ex quolibet tamen: ſed ex ſemine ex quo ortum habuit: pari modo æquus ex ſemine æqui gignitur. at ſi corpus, ex quo ea, quæ ſunt, originem ducunt, ſecundum omnem ſui rationem vnum eſſet, nec eſſet in natura habilitas quædam varia: quam cernimus multitudinem ex eo non emanaret. nam ꝙ verè vnum eſt, non ſuſcipit multitudinem: ſed oportet vt habeat poteſtatem adnexam, qua, tametſi vnum ſit, multitudinem recipere queat: quòd ſi recipiens huiuſmodi non fuerit, non eſt quidem rectum dicere illud eo modo à creatore poſitum eſſe, qui deinceps cogat ipſum, vt multitudinem ſubeat, hoc enim ſapientis non eſſet. Anaxagoras autem creatorem vnum, itemq; ſapientem concedit: vndenam igitur generabilium pluralitas: creatore vno exiſtente, & corpore ex quo generatio fit, non multiplicabili: interrogatus: mens inquit creatoris, ac ſi ædificator, faber lignarius, aut aurifex eſſet, accipit quoddam corpus, illudq; diſiungit opportuna diſiunctione, & conſtruit: componitq; variis formis pro vt decet. Nos vero ſe aliter res habere cernimus, quàm dicat Anaxagoras. Nam prius mutatum eſt vniuerſum corpus in elementa quatuor: & præterea in ſtirpes, & animalia: at rerum multitudo à duobus prouenit: cum à creatore ob formarum multitudinem, quam corpori præbuit: tum à corpore ipſo, quod quidem ad recipiendum aptum eſt. perinde ac ſi quempiam ceram accepiſſe fingamus, & ex ea multas animalium, plantarum, ac inanimatorum figuras confeciſſe: tunc harum figurarum pluralitas à duobus proueniret: ab artifice effingente: & à cera ipſa. ab artifice quidem: quia multas figuras finxit, ex cera vero quia poteſt multas figuras recipere. inſuper in naturalibus dilucidatum eſt, neque formam per ſe ſolam effici poſſe, neque recipiens per ſe ſolum fieri. Rotunditas enim ſola ab arte aurificis non fit: neque fit aurum: ſed aurum fit à vena: rotundum autem ab aurifice redditur. Nam alioqui in infinitum progrederemur. quoniam ſi recipiens corpus generari poſſet, neceſſarium eſſet ſubiectum vtique aliquod: ex quo manente, & antecedēte produceretur. Similiter ſi corrumpi poſſet: in aliud corpus reſolueretur, poſt hæc expoſitum eſt vnamquanque rem naturalem ſolummodo ex ſibi ſimili, ac cognomine oriri: nec hoc in naturalibus ſolum: vt quòd homo generet hominem: ſed etiam ea, quæ arte fiunt, hoc pacto ſunt. nam generatur domus à domo: domus, inquam, ſenſibilis ab incorporea domo. Sed artem principium ab vno in alterius naturam eſſe conſtat. Natura vero principium in eodem ipſo eſt. fiunt autem vitia, læſionesq; in natura, corpore ex quo generatio fit impedito, atque fruſtrato, neque eo vſque prouecto: quo naturalis ratio, atque ordo duxiſſet. idq́ue potius priuatio principij appellari debet, quàm dignetur nomine principij. vt multa incommoda nauis incurrit ob nautæ imbecillitatem, cum ab aliquo vim patitur. tres igitur ſubſtantiæ ſunt; inter quas vna

immutabilis

immutabilis penitus, & immobilis eſt: quæ non ſenſu, ſed intellectu duntaxat apprehenditur: reliquæ duæ ſenſui ſubiectæ ſunt: quarum vna perennis, altera caduca exiſtit. ſed tuum eſt ſenſibilem ſubſtantiam corruptioni obnoxiam in tres ſubſtantias dirimere: in elementum corporis formam ſuſcipientis: in formam ipſam: & in id quod ex his conſtat. Neque tres ſubſtantiæ in hoc ferè conueniunt, vt ſint hoc aliquid. Hoc nanque magis proprium ſubſtantiæ eſt, quàm reliquæ eius proprietates. Accidentibus enim, ne per temporaneum quidem ſpatium, ſignificatio ſuper hoc ſuppeditabitur. remotius tamen, vt ſit hoc aliquid, eſt elementum. Nam materia ex ſui natura eſt informis: niſi quod eſt quodpiam optans, hoc aliquid apparere: & ſubſtantia numeratilis eſſe: & videri renuit, dum forma priuatur: ne paupertatem, atque egeſtatem ſuam oſtendat. nec ſenſus eam percipit, donec formam induat. attamen intellectus diſcurſu quodam forma carere cognoſcit: & ſcit ipſam eſſe per id, quod non habet. non enim habet formam qua fulciatur. At cum ipſe ab ea omnes formas abſtraxerit: tunc conuertet ſe ad eam. & ſemel ad primam materiam conuerſus agiliorem poſtmodum comprehenſionem in cuiuſlibet rei materia proxima inuenit. nam materia hæc eſt hoc aliquid. habet enim formam: vt æs ſtatuæ: & tabulæ nauis, ſed hæc magis: cum ſit ex rebus ſeparatis, & non vnitis. vt etiam ſunt lateres, ac lapides domus. hoc igitur modo ex imbecillitate, abſtruſione, & remotione conuertitur materia, vt hoc aliquid appareat. his nanque exiſtentibus videri reſpuit, nec per temporis momentum poteſt oculo cerni. Forma vero materiam tegens, quæ informatur. dignior eſt hoc aliquid eſſe, ſed, quæ reliquas antecellit in eſſe hoc aliquid, eſt ſubſtantia compoſita ſingularis, vt hic. & ille homo, cæteraq; aliarum rerum ſingularia. At ſciſcitandum venit, vtrum detur forma ſeiuncta à corpore: an omnes formæ in corpore ſint, adeò vt forma tantum ſubſtantiarum compoſitarum ſit forma, quæ cum fortaſſe ſeparari poſſit intellectu: nuſquam tamen reuera per ſe ſola exiſtat. Dicamus artificialium formas hoc modo ſe habere. quod ex earum ratione innoteſcit. Nam lectuli forma aut in ligno eſt, aut in artificis mente: & ſanitatis forma, aut in corpore exiſtit aut in mente medici. neque eſt corruptio horum. neque generatio: ſed alio modo ſunt, & non ſunt vt ſæpe dictum eſt. ſed quæ natura ſunt non euadunt. quin aliquam formam à corpore ſeiunctam habeant, vt eſt anima, & intellectus. Iccirco ponentes formas abſtractas eſſe, formas iſtas natura conſtantibus tribuebant, artificialibus vero nequaquam. formæ tamen naturales ferè corpus reſpiciuunt: vt forma ignis, & forma carnis: cuius ordinis ſunt omnes formæ naturales, & ſingulares. Nam ſine corpore nequeunt manere. Mouentes autem formæ, & efficientes, non eſt falſum dicere quod antecedant ea, quæ ab ipſis procreantur: tametſi in corpore ſint: & hoc pacto Socratis pater Socratem antecedit: & ſtatuarius præcedit ſtatuam, quam effecerit. At formæ quæ ſunt vt ratio ſubſtantiarum compoſitarum ſimul neceſſariò ſunt: non ante eas. Socratis enim ſanitas cum Socrate eſt: non ante ipſum. figura quoque huius pilæ, & pila ſimul ſunt. Nunquid autem poſt interitum compoſiti. vlla harum formarum maneat conſiderare oportet. In quibuſdam nihil prohibere videtur: veluti ſi anima talis ſit: non omnis: ſed mens ipſa. vt enim omnis permaneat anima fieri fortaſſe non poteſt. Si igitur rei præexiſtentis forma in id quod gignitur, formam ſibi ſimilem inducit, vt cum homo generat hominem, & equus equum, & ſingularium quodlibet (vniuerſale nanque nec gignit. nec gignitur at quid generat, & generatur eſt hoc. & illud) quid in generatione

tione opus habemus eius formæ, quã Plato dicebat? cur inquam generantis: forma exemplari vti debet, cum ad ipſius exemplum effingatur id quod ab ea gignitur? nam idem nomen, eademq; definitio, tam generatum, quam generans amplectitur: formaq; vtriuſque eſt eadem. eiuſmodi enim eſt, natura formæ generantis, vt aliam ſibi ſimilem formam generare poſſit, ſed ne ars quidem in agendo formam vllam tanquam exemplar ad imitandum ſibi proponit, ſine quo Scamnum, aut aliam eiuſmodi ſuppellectilem parare, nequeat. Ars enim eſt ſcamni exemplar, quoniam forma ſcamni eſt in mente artificijs ipſum facientis. veluti ars medendi eſt forma ſanitatis, & ædificatoria forma ædium eſt. Et hic ſermo de forma perfectus, & abſolutus eſſet: niſi faceſſeret negotium, animalium multitudo, quæ à non ſimili naſcuntur. Cernimus enim Veſparum genus ex equorum, apes ex boum cadaueribus gigni. ranam ex putredine aquæ, atque genus quoddam muſcarum exigui corporis ex vino corrupto. tamen natura non producit ex re conuenienti in forma, ſed nos optime nouimus proportionem quandam peculiarem ſpermati, ſeminibusq; plantarum ac animalium eſſe, qua generantur, quæ gigni debent: certa, inquam, animalia, cæteræq; plantæ: non aliæ, adeò vt ex humano ſemine non generetur æquus: nec ex equino ſemine homo fieri poſſit: pariq; ratione neque ex huiuſce plantæ ſemine alia planta efficiatur. nec aliter reſpondet hæc proportio animalis huiuſmodi, vel plantæ generationi, niſi quia ipſa prius poſita in natura eſt, vt ſit proportio parata, atque diſpoſita ad nouandam, quoad eius fieri poſſit omnem viuentis ſpetiem: dummodo materiam ad procreandam inueniat idoneam: nam alioqui non erumperet in actum. Nec ſpernas obſecro, talium animalium conditionem: ſed cogita admirandam magis fore artificis peritiam, ſi quid ex luto fingat, quam ſi idem, ex auro, aut marmore conflaſſet, quinimmo ſi oculis non conniuentibus rationem maioris viuentium animaduerterimus, inueniemus eundem in illo naturæ proceſſum: neque fieri poſſe quin proportiones adſint, atque formæ in natura poſitæ, quibus nouantur ea, quæ ſunt nouanda. tametſi enim generetur homo ab homine, pater tamen nihil artificij habet in hac ſua compoſitione; quæ talis exiſtit vt meliori modo ſe habere nequeat. ſed ita fit quoniam in cuiuſcunque ſubſtantiæ natura proportio, atque forma ineſt, proinde non ab artificio patris, ſed à proportione fit. præterea corpus in ſola corporis ſuperficie operatur: natura verò ſe in corpus vniuerſum inſinuat, neque mirandum id eſſe in natura ipſa neſciente, & ignorante ſe gignere ea, quæ ad inſtitutum conducunt. etenim ipſa, nec quòd agat intelligit, nec mente percipit, & hoc indicat proportiones illas honorabilioris, nobiliorisq; cauſæ, quàm ipſa ſit. atque ſublimiori gradu collocatæ minime afflari: nempe animæ, quæ eſt in terra: quæ ſecundum Platonem à dijs ſecundis manat: ſecundum Ariſtotelem à ſole prouenit, & à circulo obliquo: & ob id opus efficit, ita vt quid ſibi ad agendum propoſuerit minime intelligat: quomodo afflantur homines vt verba loquantur, cum futura vaticinantur, haud ſanè percipientes quid ipſi dicant. In ſumma fieri non poteſt, quin adſint in natura proportiones, ac formæ, nam in rei generatione ipſius ſimilitudinem adeſſe oportet. Sed non inuenitur quo pacto id omne quod gignitur à ſibi ſimili gignatur. nobis enim aliqua forma egentibus actio quædam obuia fit, à qua ſola ſcimus formam illam fieri non poſſe, & perinde forma illa fit, ac ſi in aliquo alio lateret, & re vera in natura generante latet. Sed cum inſtitutum ſit primum principium eorum, quæ ſunt quærere, iccirco quærere quædam proficuum erit, &

primo

primo nunquid principium omnium poſſit eſſe vnum, & idem, vt illud idem initium ſubſtantiæ ſit, eorum quæ ſunt ad aliquid, quantitatis, & qualitatis, an quodlibet prædicamentorum diuerſum principium à principio alterius habeat. Cum verò principium trifariam dicatur: tum quod eſt initium motus: tum id propter quod eſt, id quod eſt; tum materies ipſa: decet nos de materiis quærere, ſit ne eadem materia omnium entium: an quodlibet prædicamentum diuerſas materias poſſideat ab alterius materiis. ſed abſurdum videtur ſi eædem omnium ſint: vt eædem ſint materiæ ſubſtantiæ, relationis quantitatis, & reliquorum. ſi verò quis hoc affirmare conabitur: quæremus ab eo, quænam hæc materia ſit: ſi vna eſt: aut quænam hæ materiæ ſint, ſi plures ſunt: nunquid extra decem genera: an in aliquo eorum exiſtant. non eſſe extra decem prædicamēta in promptu eſt: nam eſſet aliud prædicamentum præter decem: atque illis prius haberetur. Nam materia prior eſt hiſce, quorum eſt materia. & nullum genus ſubſtantiam præcedit: vt ex prædictis liquet. Rurſus ſi cōtendat ponere materiam in prædicamento ſubſtantiæ, tunc materia ſubſtantiæ eſſet materia relationis, quantitatis, qualitatis, actionis, paſſionis, atque habitus. ex quo ſequeretur neceſſariò id, quod eſt extra captum intellectus, materiam ſubſtantiæ eſſe poſt ſubſtantiam, ſed materiæ priores, ac ſimpliciores ſunt his quæ ex eis componuntur, vt literæ ſunt dictione priores. exponemus igitur materias non eſſe in aliquo genere. At quærendum venit, an fieri poſſit vt ſint quicq̄ vniuerſalium omnia comprehendentium, vt vnum; aut ens. Si dicatur huiuſmodi materiam omnium eſſe: reſpondebimus, hæc nomina, tam ſimplicibus rebus, quam compoſitis deberi. ex quo ſequeretur, ſimpliciora non eſſe compoſitorum materias, cum enim compoſita his nominibus appellarentur ſimpliciorum materiæ forent, præterea, ſi vnum, atque ens, ſint principia decem prædicamentorum: & principia ſine his, quorum principia ſunt, eſſe queant: vt punctum ſine linea: & vnitas abſque numero: & producens ſine ijs, quæ ab eo producuntur: ſequitur ens, & vnum ſine prædicamentis eſſe poſſe, ſed ens & vnum non ſunt ſine eſſentia ſubſtantiæ, quantitatis, qualitatis, & reliquorum. Nec vnum ens poteſt duo entia eſſe, non ergo hoc pacto eædem ſunt omnium materiæ. immo impoſſibile eſt ita eſſe. At proportione quadam nihil prohibet. cum enim principia omnium tria ſint, Forma, Materia, atque priuatio: in ſenſibilibus ſubſtantijs, calidum quidem vt forma eſt. frigidum vero alio modo priuatio. Materia autem id quod hæc poteſt ſuſcipere, in prædicamento qualitatis album habet locum formæ nigrum locum priuationis: ſuperficies verò ſuppoſita his eſt. Sic etiam lumen loco formæ, tenebræ loco priuationis habentur, & corpus recipiens lumen vtriſque ſupponitur. Impoſſibile eſt igitur materias dari, quæ communes omnino omnibus ſint. at reperiuntur proportione, & Analogia quadam. Sed nunc non quærimus materiam eorum, quæ ſunt. nam eorum principium quærere propoſitum fuit. ſanè vterque cauſa eſt. Sed principium latius patet, extraneum nanque poteſt eſſe vt cauſa mouens, materiæ verò nequeunt eſſe niſi in ijs, quæ ex ipſis fiunt, quod igitur materia eſt, id & principium dicitur. quod verò principium eſt, materia procul dubio non eſt. Nam mouens poteſt eſſe extra rem motam. At proximam mouens in naturalibus ſimile eſt forma. homo nanque hominem generat. in artificialibus verò, quę mente fiunt, forma [a]ut priuatio. exemplo ſit medicina, aut ipſius ignoratio: ædificatoria, aut imperitia eius. Sic quoque multa mouentes, cauſę ſimul, & formę ſunt. Medicina nanq; ſanitas quo-

dam modo eſt, quoniam mouens. & ędificandi facultas ædium eſt forma, homo vero generatur ab homine. At noſtrum non eſt nunc proximum mouens inueſtigare, ſed quęrimus primum mouens à quo omnia mouentur. Et eſt manifeſtum, quòd eſt ſubſtantia: nam eſt initium ſubſtantiæ. at nihil initium eſt ſubſtantię, niſi ſubſtantia. Cum igitur ſubſtantię initium ſit: principium erit omnium eorum, quę ſunt. cętera nanque entia affectus motuſq; ſubſtantię exiſtunt, vt ſuperius diximus. At quęritur de hac ſubſtantia, quę vniuerſum hoc corpus mouet, nunquid ſit anima, aut intellectus, aut quid aliud ab his diuerſum. ſed cauti eſſe debemus, ne accidens aliquod ineſſe primo principio iudicemus: ex his, inquam, quę cętera entia neceſſariò conſequuntur. reliquis vero entibus ineſt poteſtas, atque actus: & varijs temporibus variantur: neque ſemper in eodem ſtatu permanent: cuiuſmodi ſunt generabilia & corruptibilia. in his enim interdum idem eſt actu interdum potentia, vt vinum eſt actu cum feruet, atque mouetur, alias verò potentia erat, cum humor, ex quo generatur, adhuc erat in anima vitis. Caro quoque quandoque eſt actu, quandoque potentia erat in materijs, ex quibus generatur. Nec aliquid ſignificare volumus, cum actum, & potentiam dicimus: quam materiam, atque formam. Forma nanque, ſi ſeparabilis eſt, actu eſt: ſic & id quod ex vtriſque conſtat. ſeparabilis autem, vt lumen, ac tenebrę: ſi ſeparari ab aere queunt. ex vtroq; vero compoſitum, vt corpus ſanum, & ęgrotans. Cum materiam dico intelligo id, quod vtrunq; fieri poteſt, vt corpus, quod quandoq; ſanum, quandoq; morbo obnoxium efficitur. Et actus atq; potentia non ſolum variantur in his, quę ex materia, & forma cōſtant: ſed & quandoq; in his, quorum non eſt eadem materia: quorumq́; forma non eadem eſt, ſed diuerſa, vt in earum rerum motoribus. quod quidem mente ſeruandum puto in quæſtione primæ cauſę. Nam aliquæ mouentes cauſæ forma conuenientes ſunt rei motæ: ipſiq́; proximæ: quas ſequuntur remotiores. proxima cauſa eſt, vt pater, ſol vero remotior eſt, ſole adhuc remotior eſt circulus decliuis. quæ quidem cauſę ſunt non admodum formæ, aut materiæ, aut priuationis, ſed motrices ſunt: nec conueniunt in forma: neque proximæ ſunt vt pater: ſed remotiores, & in agendo fortiores. Nam principia proximarum cauſarum ſunt. Amplius dum quęrimus de prima cauſa cernere oportet, Cauſarum alias vniuerſales, alias non vniuerſales dici poſſe, vera principia nō ſunt vniuerſalia, ſed ſingularia, vt hoc ſingulare initium eſt huius ſingularis, & hic homo huius hominis, non vniuerſale: quoniam non exiſtit: ſed hic eſt pater huius: & hęc aqua eſt cauſa huiuſce aquę. vniuerſale enim, ſi cauſa eſſe dicatur, eſt cauſa vniuerſalis: vt ſubſtantia eſt cauſa ſubſtantię; & quantitas cauſa quantitatis. At principia, quę verè principia ſunt in ſingularibus quæri debent. nam materia non eſt abſolute materia hominis, ſed materia mea eſt mea materia: & materia tua eſt tua materia, veluti alia forma tua eſt, alia mea: non forma vniuerſalis, ſed ſingularis, & hoc idem eſt dicendum de mouente. explanauimus igitur quomodo principia poſſint eſſe eadem, & quo modo non. diximus poſſe eadem eſſe vero trium modorum, aut vniuerſali ratione; aut proportione, & comparatione quadam: aut propterea quòd principia ſubſtantiæ ſunt principia omnium. Nam ſi alia dicantur eſſe, hoc habent à ſubſtantia, & cum cætera ab ipſa ſubſtantia ſint, patet quoq; à principiis ſubſtantiæ eſſe. cuncta hęc ſunt memoria mandanda. Mox poterimus indagari principium de quo cœpimus diſſerere. Cęterum commodiſſime ab his initium cœpero, quæ nobis ſuperius tradita, & demonſtrata ſunt. Subſtantiæ ſunt tres, duę naturales,

naturales, tertia vero immobilis, duæ illæ naturales in præcedentibus dilucidatæ ſunt plena declaratione. Nunc ſermonem habemus de ſubſtantia illa, quæ non mouetur, nec vnquam deficit, & in primis quærimus nunquid reperiatur ſubſtantia: cui tempus non eat comes: neque ſit obnoxia alterationi, aut mutationi. Et ſępe diximus hoc principium non poſſe demonſtratione cognoſci. demonſtratio enim ex principiis & cauſis conſtat, prima autem cauſa, hoc eſt primum principium, nec cauſam ante ſe, nec principium habet. ſed quod volumus hoc pacto fortaſſe conſequemur, conſiderando duo ineſſe primo principio: vnum quod eſt æternum: alterum quod eſt immobile. Separemus igitur hęc, & de vtroque ſigillatim diſputemus, & primo nunquid detur ſubſtantia ęterna: poſtea nunquid aliqua ſubſtantia ſit immobilis, tunc ſic procedẽdo voti compotes erimus. Nam ꝙ facere ſolent infirmiores baiuli; quibus ſi quod graue ſuſcipiendũ eſt onus, illud partiuntur, itaq; facillime perferunt: id nos imitabimur in hanc noſtra perſcrutatione, age vero pergamus. Dico igitur ſi oẽs ſubſtantię corruptibiles ſunt, omnia profecto çorruptibilia ſunt. Subſtantię nãq; cętera entia antecedunt; cum verum ſit vt à principio dictum eſt vniuerſitatem cohęrere: ſtabile.nq; manere rectiſſimo proceſſu: & radicem, elementum, & principium partium ipſius ſubſtantiam eſſe: ſubſtantia corrupta nihil remanebit eorũ, quę ab ipſa pẽdent, ꝙ ſi quis vel nuper initiatus intueatur: inueniet non poſſe fieri vt ſubſtantia, & cętera, quæ ſunt, non habeant perpetuam ſubſtantiam, per quam eſſe ſuum obtineant. nec mireris inter ea quæ ſunt dari ſubſtantiam ęternam. nam inueniuntur quędam in natura accidentium, quæ ęterna, & corruptibilia ſunt. talis eſt motus, taliſq; tempus eſt, nam tempus finitimum habetur motui. eſt enim ipſius menſura, aut nouatum ab ipſo, ſed ne acutiſſimus quidem ſophiſtes cogitatione depingere poſſet motum, & tempus ſubire ortum, atque interitum. Nam ſi tempus natiuum eſſet ante ſuũpſius ortum fuiſſet, rurſus ſi caducum diceretur, adeſſet poſt ſuum interitum, vt iam potuit ex auditu naturali. ſed illud iterare libet, quoniam opportunum eſt in quęſiti noſtri explanatione. & in his potiſſimum, quæ ſtabilem ſcientiam prębent primi principij. motus igitur, & tempus, nec oriuntur, nec pereunt: neque hoc in ipſis ſupponi poſſe ratio ſuppeditat. De tempore ſat perſpicuum eſt. Nam inquiens fuiſſe tẽpus ante ſe tempus non habens, & futurum tempus, quod nõ ſequatur tempus, verba profert ſuas radices perimentia, nam quandoque, olim, aliquando, antea, & poſtea, appellationes, & nomina temporis ſunt, aut partes, aut definitiones, aut rationes ei coniunctæ. ſi vero ex his aſſerere vellet generationem temporis; minime optatum obtinebit: niſi ponat tempus eſſe priuſquam oriatur: pariterq; ſi quęrit his dictionibus vti, vt occaſum temporis monſtret, nihil aliud habebit niſi tempus eſſe poſt eius interitum. tempore igitur perẽni exiſtente, & motus itidem procul dubio eſt. nam, vt diximus, aut menſura motus tempus eſt, aut ab eo pendet. De motu ergo ſcrutandum num æternus, an genitus ſit, ſi genitus iam præceſſit motor. at quonam modo licet animo comprehendere motorem æternum eſſe, à quo motus non ſemper manet? nihil enim prohibet quo minus indefluat, neque nouatum quippiam eſt quod aliquo modo motorem, ad motum excitauerit. nam quid quid fit ab eo fit. nihil eius voluntatem compeſcit. nihil incitat. neque poſſumus dicere, prius non poterat mouere, & mox potuit. nam ſequeretur eum mutationem ſubire, & ab aliquo mutari. quòd ſi quis contendat eum impeditum eſſe, præterquam quòd vilipendit, dum alium ab ipſo inducit. adhuç eum magis vili-

pendit,

pendit, cum neceſſario, hoc impediens ſit eo valentius. præterea qui fieri poteſt vt hæc cauſa infinito tempore inhibuerit, tandem vero eum abſoluerit? hoc autem eſſe nequit, niſi aut diuerſa ſit, aut ipſa quoque mutetur, nec ſe poſſit eodem modo ſemper habere. Motor igitur aliquando ſe abſtineret à motu, aliquando moueret. Cum verò nouatio motus non abſque motu fiat: motus erit ergo ante motum. nam variare alternare, ſiſtere, ſunt motus ſpeties, eumq; ſectantur. Amplius impoſſibile eſt hoc quod motu cietur non eſſe corpus quodpiam, quod quidem ſi ingenitum ponatur, ſed poſt quietem moueri, tunc cogimur cauſam dare, qua motum, mutatumve ſit de quiete ad motum. Si vero hoc corpus genitum dicatur: motus eſſet genitus. antequam corpus fuiſſet ortum, ſed nihil abſque motu fit. & tunc motum præcederet motus. neque igitur poteſt motus à quiete naſci. at ſi ex omnino non ente hoc corpus dicatur fieri, ſimul erunt principium generationis motus, & principium generationis corporis. cum autem impoſſibile ſit ex omnino non ente quicquam fieri, neque motus poterit à quiete nouari. Cum igitur motus ætherus ſit, iam declarauerimus quomodo tempus ad motum ſe habeat, quæ ſequuntur faciliora euadent, ſic enim ratiocinando inferemus, ſi motus ęternus ſit: & corpus, quod mouetur, ęthernum erit. nam ſi huiuſmodi eſt accidens: multo magis eſt ſubſtantia. Primus vero motus eſt localis. Secundi autem, & tertij in alijs ſunt prædicamentis. & motuum localium alij recti, alij circulares, ſolus autem circularis motus cõtinuus eſt. nam alij motus in conſiſtentiam deſinunt. ſi memoria tenes quæ vi demonſtrationis in auſcultatione naturali oſtenſa ſunt. & continuatio æthernis valde neceſſaria eſt. nam quod mutatur, & conſiſtit minime ęthernum dici poteſt: pari ratione tẽpus æthernum eſſe fatendum eſt. nulla enim pars ipſius eiicitur, ex quo rurſus licet excogitare motum continuum eſſe. ab eo nanque tempus pendet. ſiquidem igitur motus ille ſolum qui circulo fit, continens eſt, ſolus vtiq; æthernus eſt. proinde neceſſariò etiam motor iſtius motus ęthernus eſt. nam quod non eſt æthernum, ne eſſe quidem poteſt cauſa perẽnis motus. cum in cæteris quoque minime detur vilius cauſam eſſe nobilioris. ſatis igitur patefactum eſt motorem primum æthernum eſſe. Cum verò hoc pacto ſit: mouebit neceſſariò motu continenti. ſi enim motor eſſet, & motus eius non eſſet continuus, ne ipſe quidem ętherno tempore moueret. quod autem hoc impoſſibile ſit liquido patet. nulla ergo prorſus erit vtilitas ſi ſubſtantias ſempiternas induxerimus, perinde, atque ille, qui formas ſeparatas quieſcentes commenti ſunt. At ſi naturales ſint, ac ęthernę, prioresq; ſenſilibus non decet naturam hanc ocioſam ſupponere, ſed potius oportet, vt mutare aut mouere ſit potens. Cum vero dico potens, haud inferre volo, quòd à potentia ad actum extrahatur. quinimmo potentiam ab ea remouendam eſſe cenſeo, nec eam puto numerari inter ſubſtantias, quę quandoque actu, quandoque potentia ſunt, nam egeret alio initio ipſam de potentia ad actum extrahente: cum fieri nequeat quidpiam potentia exiſtens à ſe ipſo ad actum trahi. Nam id quod potentia eſt ineſſe ſuo imbecille, atque imperfectum eſt. Et ei perfectio contingit, cum ad actum peruenerit. pręterea id quod potentia eſt, poteſt ad alterutrum cõtrarietatis extremum ſe flectere. & ſi ad vnum flectitur nihil prohibet eum habere proportionem cum altero: Debent igitur ea, quæ ſunt vnum habere principium: quod nullam ſubſtantiam habeat ante ſe. Cum ſic fuerit, & ęthernum: cum eo nõ miſcebitur materia. nam id cui admiſcetur materia in natura ſua potentiam habet. At poſſet aliquis hic obuiam ire inquiens, nullum

lum potentia exiſtens vllo pacto vilius eſſe eo quod actu eſt, immo ea quę potentia
ſunt, ad ea quæ actu, tanquam primum ad nouiſſima ſe habere, & aliquid ad actum
proueniens habere potentiam priorem in eſſe, neque neceſſe eſſe, vt omnis pote-
ſtas ad actum reducatur. ſed hoc tantum in rebus ſenſibilibus verum eſt, ex nāq;
poteſtatem, & actum poſſidentes, potentiā prius habent, ſimpliciter tamen actum
ad potentiā comparantes actum natura priorem inueniemus, ipſe nāq; potentiam
extrahit, atq; mouet, ꝙ aūt potentia pręcedat actum, ſermo eſt antiquorum Theo-
logorum, qui generabant mundum ex tenebris, & aere, vt dicebat Heſiodus: aut
ſermo naturalium materiam omnia procedere aſſeuerantium, particulasq; illas in-
ſectiles, atque infinitas dari contendentium, multaq; alia decentium, communis
vero error eorum eſt, quod adſcribunt materiam huic honorabili, ac vniuerſali
principio. nam quomodo materies ipſa mouebitur, niſi adſit aliqua cauſa præce-
dens, & mouens eam? nullam enim inuenimus materiam ex ſe ad formam moueri.
at ſicut lignum non ex ſe mouetur ad formam tripodis, ſed ab artificis opera: ſic
& menſtruus ſangis: terra quoque ex ſe nec plantam producit, nec ſemen vllum.
At ſol mouet terram, cęteraq; elementa, & ſemina ad plantam generandam. hinc
veritatis vi conuincitur ponentes materiam omnia præcedere, velint, nolint, cau-
ſam actu exiſtentem adeſſe fateri, vt Leucippus commiſcens ſempiternum motum
ſuis illis particulis indiuiſibilibus, vt Plato ponens inordinatum motum ante opus
Dei. Empedocles litem, & amicitiam, & Anaxagoras iis quæ de mente commen-
tus eſt. Sed par erat eos potius de cauſa huius ætherni motus verba facere, quidq;
per ęthernum intelligāt explicare. nullum enim perpetuum motum niſi ſolum cir-
cularem dici poſſe creditur. ſolus nanque inter locales motus continuus eſt, ſed
nec quenquam dixiſſe conſtat quiſnam ſit primus motus corporum, naturalis in-
quam an præter naturam. nā quę motu cientur, non temere mouentur, ſed aut ab
intellectu, aut vi mouentur. neq; dicunt quiſnam prior ſit, naturalis ne, an is qui
præter naturam, aut qui ab intellectu manat. magni enim intereſſe videtur, ſed
diligentius ſententias illorū ſcrutantes inueniemus, ipſos ponere primum motum
confuſum, atque inordinatum. poſt quem ponunt ordinatum motum cum anima,
& orbe, & cum ordine eorum quæ ſunt, at ratio non patitur vt inordinatum rem
ordinatam præcedat. ſed videmus ſphęrā omniaq; cœleſtia corpora circulo cieri
continuis conuerſionibus partim diuturni temporis, partim breuis, & reuerti ad
punctum, à quo initium ſumpſere; & hoc ęquiſſimis reuolutionibus, atq; perfe-
ctiſſimis. quod autem habet vnum, continuum, ac vniformē motum iure, & me-
rito cauſam habere debet: quæ comparata cum corporibus motis ſit vniformis.
ſi quid vero diuerſimode mouetur, cauſa ipſum diuerſimode mouens, eandem ra-
tionem cum eo quod mouetur habebit. at nihil inexiſtēs corporibus generationi
corruptioniq; obnoxiis, ne ad exiguum quidem tempus durare, atq; eodem mo-
do ſe habere poteſt. habent igitur hæc corpora aliquam cauſam variam ſm̄ ipſo-
rum variationem. Cum aūt generatio, atque corruptio ſemper ſint: nec vnquam
deficiant: conſentaneum eſt earum quidē cauſam variari: continenter tamen per-
ſeuerare: ex ſe quidē neceſſario hæc cauſa varia eſt. continuationem autem acci-
pit, ab alia cauſa. manat ergo hoc à prima cauſa. quāuis etiam ab alia cauſa proce-
dat, quod autem cogit hoc eſſe à prima cauſa eſt, quoniam cauſa eſt, tum iſtius
permanentiæ, tum permanentiæ ſecundæ cauſæ. & hac ratione præſtantior eſt,
maiorisq; permanentiæ. nam cęteræ cauſæ, nec permanentiam, nec continuatio-
nem

nem habent, perinde atque cauſa prima, proprium enim ſecundæ cauſæ eſt variare. prima vero perſeuerare, neceſſario igitur hæ omnes cauſæ erunt, tum perſeuerantiæ, tum varietatis. & hoc ſenſus teſtatur, nemo nãque tam cecutiens, & ſenſu, & mente eſt, qui non videat, ac intelligat primum orbem circuentem cæteros orbes ſemper vniformiter cieri: orbes vero errantium ſtellarum ſemper motu vario moueri: & vnum alterum præcedere, ita vt inter ſe ſint diuerſi: atque omnia quæ generationem, & corruptionem ſubeunt, ab ipſis recipere motum continuum, & motum varium. Cum itaq; hoc pacto res ſe habeat, quid nobis alia initia quærenda ſunt, vt hæc deſeramus, cõuertentes nos ad poetas, qui generant omnia ex nocte, & informi chaos, &, vt vno verbo dicam, ex eo quod natura potentia eſt, non actu? Sed hæc miſſa faciamus: & dicamus dari corpus, quod indefeſſo motu ſemper mouetur: hic aũt eſt motus circularis, quod non tantum ratione, ſed re etiam, & opere perſpicuum eſt. Cum vero motus non deficiat: corpus, quod eo mouetur, ęthernum erit: id autem eſt primus orbis. Si igitur mobile corpus à motu non vacat, nec motorem à motu vnquam deſiſtere, aut ceſſare palam eſt. Iam ſatis ergo patefecimus primum motorem ęuiternũ, ſempiterneq; eſſe durationis, nunc quod immobilis ſit explicabimus, idq; repetendo ea quæ iã præfati ſumus. ſi enim quidpiam ex duabus conſtet rebus: quarum vna ſequeſtrati, & per ſe ſtare poſſit; altera itidem per ſe manebit: & ſequeſtrabitur, cum igitur detur mobile mouens, & mobile non mouens, neceſſario datur, & mouens non mobile. hic autem eſt primus motor impermixtus materiæ; cuiuſquam ſubſtantia actus eſt, ſed nemo miretur dari mouens immobile. Nam omne deſiderabile hoc pacto mouet; & omne intelligibile, cũ intelligitur: & ad aliquas functiones̃ mouet; hoc pacto mouet. At cum deſiderabilia, & intelligibilia multa ſint in nobis, & in aliis animalibus: fieri tamen nequit, vt deſiderabile, & intelligibile ſimul moueant, nã deſiderabile deſiderium mouet, & manet immotum: tamen eius materia non eſt in genere intelligibilium. in primis vero principiis materiæ impermixtis. idem eſt deſiderabile, atque intelligibile. Porrò nos etiam ex his, quæ ſunt apud nos, cupimus, & eligimus quæ bona eſſe videntur. nam quæ eligimus appetimus, quoniam videntur bona neque talia videntur, quia nos ea appetamus. ſed tamen nobis multa videri contingit, aliter atq; ſint. ſed in primo deſiderato, atq; in primo deſiderio nulla eſt diuerſitas inter id quod videtur, quodq; re uera eſt, nam idem eſt, & quod apparet, & quod verè eſt. quod autem de eo intelligitur eſt in ratione eius. id autem eſt ipſum eſſe bonum. nam re uera eſt ipſum bonum. initium autem deſiderij, eſt id quod de prima cauſa intelligitur: eo modo, quo appetitus in nobis initium eſt imaginatio, & cogitatio, omniſq; intellectus ab intelligibili mouetur: ceu mouetur cogitatio à cogitabili, atque imaginatio ab imaginabili. ſpecies verò intelligibiliũ plures ſunt, cæteris tamen prior eſt ſubſtantia, & inter ſubſtantias ea quæ ſimplicior eſt, & eſt actu, abſq; potentiæ miſcella; nec cuipiam ſubiicitur nec ſubiectum vllum habet; ſed re uera eſt natura vna, & ſimplex, quod autem materiam habet, nec ſimplex, nec vnum ſeparatim eſſe poteſt, at vbi eſt potẽtia, ibi multitudo, atq; compoſitio. cum verò vnum eſſe dicatur, nõ eſt quidem, vt id quod per vnum ſignificatur: tametſi multiplex ſit id quod vnũ & ſimplex dicitur, nam hominem vnum dicimus; gentem vnam: proportionem ſimplicem; atque elementum ſimplex. Sed ſi quis optime veritatem ſcrutetur, inueniet nomina hæc in rebus omnibus mentiri, præterquam in prima ſubſtantia. nam de hac verè dicitur, quòd vna ſit, & ſimplex. neque cum

neq; cum eam vnam eſſe, dicimus quantitatem ſignificamus: vt cũ nationem vnam dicimus: digitum vnum: hominem vnum; atque equum vnum. in his nãque aliud eſt, id quod eſt, aliud eſt eſſe vnum. in natura verò hac Ens, & vnum idem ſunt. ita quoque ſimplex dicitur, non quòd ex ea poſſit quicquam componi: nec alterius comparatione ſic appellatur, ſed ſimplex eſt ſine compoſitione, & multiplicitate. Et natura hæc non tantum eſt primus motor rerum: ſed eſt perfectio, & id graria cuius. Nam quod ex ſe eligibile eſt, & quod in ſe ſummam habet pulchritudinem, & nobilitatem: id & principium, & ex ſe perfectio exiſtit. Et hoc etiam in lege reperitur. Nam lex adminiſtrationem mouet, quæ ab ea eſt. lex enim ſui ipſius gratia, & per ſe pulchra eſt, ac eligibilis. nã tunc præſtantiſſimi habentur: iuſtiſſimeq; dicuntur gubernare adminiſtrantes; cum legis normam, & ordinem ſpeculando, perficiunt adminiſtationem, eamq; cuſtodiunt. Hoc tamen intereſt quod lex non eſt ſubſtantia; ſed actio ſubſtantiæ: quę quidem definit eſſe: nec manet niſi per terminatum tempus. At primum deſiderabile, & primum mouens eſt ſubſtantia impermixta materiæ, ſempiternæ durationis, ſimplex, cuius natura actus eſt. perinde ac ſi cogitatione fingeremus legem, cui adminiſtratio heret, viuere; & ſe ipſam intelligere: & intellectione illa, vt re uera mouet, adminiſtrationem mouere ad modum rei deſideratæ. Ita ſummus Deus eſt vigor, lex, cauſa, norma, & ordo, huius mũdi. eſtq; intellectus verè, perfecteq; primus. omnis autem operatio quæ ab intellectu manat: ſapientia eſt, atque mens, cum igitur operatio intellectus ſit ſubſtantia, neceſſario ſubſtantia primæ cauſæ, ſapiẽtia eſt, atque mens. & ab ea ordo, & rectitudo entium prouenit, & eſt illa q̃ omnia quæ ſequuntur appetunt, quedã eminus quædam cominus accedentia ad ipſam, vt etiam accidit in ciuitatum adminiſtratione. quidam enim ciues accedunt ad perfectionem, quidam verò remotiores ſunt, & ſimile eſt deſiderium hoc homini iuris peritiam profitentis, eamq; deſideranti, vt ſm ipſam viuat, omne enim obſequium eſt voluntarium, electio aũt ob amorem eſt, ac deſiderium eius principij, quod profitemur. qui autem dixerit totum in rebus deſiderium primæ cauſæ eſſe: vt ad eam prope accendant; & qu is ipſa eſt euadant; is iam metam hac ſua conſideratione tranſit: perinde ac ſi id eſſe diceret, ceu appetentiam cibi. At res non ita ſe habet. ſed ſpecies deſiderij multæ ſunt, & multa ſunt ea quæ amantur. & appetitus alimenti diuerſus eſt ab appetitu rei deſiderabilis. ſimiliter etiam ſanitatis amor, diuerſus eſt ab amore dignitatis, ac viæ rectæ. Nam cibum appetimus vt ipſo impleamur; deſiderabile verò: vt id videamus: & ad ipſum accedamus. ita quoque ſanitas amatur, vt acquiratur; via autem recta, vt recte agatur. ſic exercitus ducem appetit, & ciuitas regem: vt eum imitetur, eiuſq; obſeruet mores. Manemus igitur in noſtro ſermone de prima cauſa: dici uſq; eam immobilem eſſe: neque mirandum putamus ipſam, cum prima cauſa ſit, ſubſtantiam quoq; eſſe, & intellectum, qui dum ſe intelligit cætera eum appetunt, vt cognoſcãt eum intellectum: qui eſt ordo, & norma entium; vt homo legi hæret, atque deſiderat ex eius perſcripto viuere, & præfectus adminiſtrationis, rectam aſſequi gubernandi rationem exoptat. mouet igitur prima cauſa, vt res deſiderata. primum autem, quod ab ea mouetur, & quod propius accedit, magiſq; eam deſiderat, & ei magis aſſimilari ſtudet, eſt primum cœlũ, & orbis inerrantium ſtellarum: & quia proximus eſt ei: rectitudinem eius, quam optat, perfectiori quo poteſt modo acquirit. quẽadmodum pro rex regiæ dignitatis eſt particeps quippe qui regi propinquus ſit non loco, ſed natura. Poſt motum autem firmamenti ſe-

quitur motus planetarum; deinde generabilia, & corruptibilia; & natura ipſa cum multis motibus: qui non modo ſunt ſecũdum locum, vt motus diuinorum corporum, ſed etiam eiuſmodi ſunt, vt vniuerſam illarum naturam rerum permutẽt. ſequitur ergo maximam varietatem in mobilibus eſſe; & aliam eſſe in vno cõtingentium, ab ea, quæ in altero. Si igitur motus omnia quæ mouentur comprehendit: & contingentia in motu ipſo eſt: & motus partim in loco, partim in qualitate, & ſubſtantia, & in huiuſmodi, idq; variè: non propter hoc in omnibus his tandem contingentiam inuenimus eſſe. Nam cum corporibus cœleſtibus, quæ loco tantum mutantur, varietatem contingere dicimus, nihil aliud dicere volumus, præterquam quòd ea variis adeſſe locis contingit, non ita tamen vt contingat in loco non eſſe. Et, cum contingere dicimus, nolumus indicare id quod per hoc oſtendi ſolet: nec modum quẽquam, qui ad alterutrum extremorum declinare valeat, ſed iudicamus ea in loco non eſſe, in quo neceſſario collocentur. nam proprie contingere de hac natura imbecilli, ac confuſa dicitur; quam contingentia ingreditur per oſtium contrarietatis. Cum ergo meminimus de hac contingentia in corporibus cœleſtibus; non aſſerimus ipſam ad eorum rationem pertinere. ea nãque ſola prima mutatione quæ in loco eſt mutantur, abſque intrinſeca naturæ mutatione. qui autem mouet cœleſtes globos hoc motu, quem ſępenumero priorem cæteris mutationibus ſtatuimus, immobilis eſt omnino, nec transfertur: nec in ſubſtantia variari poteſt, nec alio pacto, generatio enim, & corruptio valde ab eo diſtant; pariterq; motus incrementi, & decrementi; is enim iter eſt ad interitũ. ſed & motus localis ab eo remotus eſt, nam & ipſe eſt vna de corporum mutationibus. at ille ſolummodo mouet; non mouetur. & id quod primo motu non mouetur, nec alijs mouetur. quamobrem valde diſtat à contingentia. Neceſſariò igitur eſt. Illud vero initium, quod hoc pacto neceſſarium eſt, id vere initium eſt. nam quod non cõtingit mutari, & non mutari, id neceſſariò eſt: & eſt ens. neceſſarium autem tribus modis dicitur, primo id quod eſt coactum, propterea quod eſt pręter voluntatem. ſecundo id ſine quo res non bene ſe habet, tertio id quod aliter ſe habere non poteſt, ex tali neceſſario cœlum, & natura pendet. In ſumma autem præſtantia degere, quod nobis ad exiguum tempus conceditur, huic ſubſtantiæ perpetuo datur. Noſtra verò in ea permanſio, eò quòd ex variis potentiis cõſtet, parum diuturna eſt, vt viam ſapientiæ reperiamus. intellectus enim noſter vt plurimum anxius eſt, nec otium habet: & quamuis de aliis ſolicitus ſit, & corpori implicitus; quãdoq; tamen iis ommiſſis, quę ipſum ab intellectione auertere poſſunt, ſe ipſum ſine vllo impedimento pauliſper intelligit; ex quo gaudiũ conſequitur, idq; adeo intenſum, vt exprimi nequeat. Ille verò, qui à ſapientia ne punctum quidem temporis vaçat, non habet delectationem acquiſitam; ſed ipſe delectatio eſt; honorabiliorq; eſt cæteris entibus. quòd ſi apud nos vigilia eſt ſuauior ſomno: quoniam operari ſuauius eſt, quàm in otio languere: & ſentire, q̃ ſenſu non vti: intelligere, quàm ignorare: protrahitur excellentia illius intellectus in gloriam, nec apprehendendi dignitatem infinitam. nam quod actu eſt in omnibus ſuauius eſt eo, quod poteſtate, idq; naturæ magis eſt cordi, quapropter ſpes iucundiſſima habetur, nã optat quod poteſtate eſt adiectum reduci. memoria quoq; non eſt poteſtatis, ſed actus. Cum igitur id quod potentiam, & actum habet, ſuam in actu oblectationem conſequatur, quam nam habebit proportionem lætitia eius, quod actu ſolũmodo eſt, & omni potentia caret, dum operatur ſeq; intelligit? Viſus quoque cum nobiliſſimum,

ſimum, & pulcherrimum omnium colorum cernit lætatur, intenſeq; gaudet. ſic & palatus cum præſtãtiorem & ſuauiorem ſaporum guſtauerit. Itidem auditus iucundiorem cæteris ſonum percipiens. ita quoque intellectus valde letatur cũ omnium intelligibilium nobilius intelligit. nobilius verò omnium intelligibilium illud eſt, quod intelligit ſe, ſuamq; eſſentiam abſq; moleſtia, ac impedimento, vllaúe ſenſuum intermiſtione; vt intelligibilia, quæ mente formantur, à ſenſibilibus ſeiuncta. Cuius verò natura, intelligibilis eſt id materiæ impermixtum, ac immutabile eſt, & exiſtit quia intelligit, atque intelligitur: & initium ſuæ intellectionis eſt ipſemet; immo idem eſt. nam ſi non eſſet hoc pacto, non eſſet ex ſua natura intelligibile. ſed natura intelligibile eſt; & hæc eſt ratio intellectus diuini, qui preſtãtiſsimus eſt, neque his membris diuiditur. ſed vtrunque ſimul ineſt naturæ eius, quod intelligit inquam, & quod intelligitur, nec gratia noſtri intelligibilis dicitur, ſed gratia ſui ipſius. & vt cæteros intellectus antecellit: ita inter cætera intelligibilia excellit. & ſicut eſt intellectus perfectiſsimus; ita eſt intelligibile veriſsimum. Cum autem intelligit intellectio eius eſt actus eius, & cum eſt in actu intellectionis, tunc ſimul eſt intellectus, & intelligibile. Ab eo manant omnia. Veſtit omnia. non eo tamen modo, quo corpora ſe mutuo tangunt, vltima tantum ſuperficie. ſed eo modo, quo ea, quæ contemperantur; quorum vnius totum, alterius totum, contangit. hoc pacto intellectus eſt omnium veſtimentum; & ab eo omnia manant; & intellectus, atque intelligibile eſt, proinde ſicut ſenſus non eſt idem quod ſenſibile: quandoquidem imprimitur ſpecies eius, ſubſtantia autem manet extra; haud ita ſanè ſe habet intellectus ad intelligibilia, quę per ſe inſunt ei; immo ipſe fert omnes formas. nec vlla ſubſtantia foris remanet, quæ miſceatur materię. ibi enim nõ eſt materia: ſed ſola forma ſine materia; quæ conſequitur intelligentem eam: cum neque diuidatur: neq; pars à parte reſcindatur; vt ſenſilia apud ſenſum. ſed in intellectu firmatur. In ſumma ipſe intellectus eſt, & intelligibilis, vt iã ſæpe diximus, nec ſimilis eſt in intellectui noſtro, qui labente tempore ab vna re ad aliam trãſlatus intelligit: & modo cognoſcit ea, qua non nouit prius, & hoc ei cõtingit, quia multum potentiam ſecum adnexam habet. huiuſmodi inquam non eſt intellectus ille diuinus, & primus; ſed intelligit ea, quæ penes ſe habet intelligibilia, per eorũ aſſumptionem. Et, vt ſummatim dicam, illa idem quod ipſemet ſunt, quoniam ipſe eſt ſua intelligibilia, & ipſe non intelligit ea transferens ſe, & in ea deambulãs, vt facit intellectus noſter. At omnia in inſtanti intelligit. proinde palam eſt ipſum intelligere omnia quæ ſunt, eo modo quo ſunt pereſſe; & eo modo quo ipſe poſuit ea entia eſſe, omnia verò apud eum ſimul ſunt. omnia igitur neceſſariò intelligit. quòd ſi nihil mirum eſt intellectum noſtrum id eſſe, quod ipſe intelligit, eò magis hoc ſuſpicandum eſt de primo intellectu. nam intellectus noſter diuinus eſt; quia aſſimilatur intellectui diuino. ſi igitur perfectam delectationem, atque dignitatem per cognitionem aſſequimur: id magis erit in prima cauſa. nã cernit ſe in ſumma dignitate; & ſe intelligit abſque adminiculo externæ naturæ. immo eam naturam, quæ requiritur in ſe habet. quod autem eſt in eius opere iucundiſſimum: neq; id vnquam defecturum eſt: neque is ei ſimilis eſt, cui deeſt aliquid, & quidpiam molitur, vt finem ſuum attingat ex re quam non habet. nam hæc omnia accidentia ſunt, atque nouationes; quæ intellectui noſtro contingunt. ſed hic ipſe eſt res iucundiſſima, veluti quoque ipſe eſt res præſtantiſſima. ſi igitur Deus ſemper ſic ſe habet, vt aliquãdo nos, admirabile quidem eſt: ſin melius admirabile magis pro-

C ij fecto eſt,

fecto eſt, & perſpicuum eſt, quòd ſeparatus, ac ſimplex eſt, nec ipſum ſenſus dirimunt, aut accidentia, & intelligit omnia, quæ ſunt, non in eo quod declinant ab eius natura, vel ſunt ipſi operationes extraneæ: immo ipſe ea producit: & ipſa id ſunt, quod ipſe. Nam Deus eſt lex, & ratio, cauſaq; rectitudinis entium, atque eorundem ordo eſt. nec eſt lex: vt hæc quæ in libris ponitur. Sed lex viua, perinde ac ſi cogitatione depingere poſſes legem animatam eſſe: ſeq; intelligere poſſe, vt ſi Lycurgus legiſlator adhuc viueret: & aſſiſteret legi, quam tulit, cognoſcens adminiſtrationẽ, cuius ipſe auctor eſt: & in ſe ipſo intelligeret, Reges, duces, & milites: quo cum adnexa eſſet talis cognitio funiculo inextricabili. At Lycurgus ex natura ſua deceſſit: & adminiſtratio, quãquam produxit, perijt: at ſi lex, & legiſlator perpetuam vitam viuerent. adminiſtratio itidem continuæ eſſet permanentię. Enimuero vita huius legiſlatoris non ſolum continua eſt; initio ac fine caret: ſed etiam præſtantiſſima eſt. præſtantiſſima enim vita mens eſt, & honorabilior eſt omni vitam habente. Nec quandoque viuit, quandoque non: nec diuerſimode viuit, perinde atque nos. Sed ipſe eſt vita, quoniam eſt actus: & actus eſt vita, & eius perfectio honorabilior eſt cæteris operationibus, & ſic eſt continua, perpetuaq; vita. Dicamus igitur Deum eſſe vitam æthernam, continuam, ac perfectiſſimam. Quare Deo vita æuumq; continuum perpetuum, & immortale eſt, nec nos quicquam aliud habemus quod dicamus: Niſi quòd Deus vita eſt, & continuum æuum. At iam aliqui ſunt opinati præſtantiam, ac pulchritudinem reperiri non poſſe in initio rei, vt ſecta Pythagoreorum, & Leucippus cõmenti ſunt. Nam inquiunt: principia animalium, & plantarum ſunt cauſa vt ſint. pulchritudo autem, ac perfectio non eſt in ſemine, niſi cum iam perfectum fuerit, & ad maturitatem peruenerit. At non ita eſt vt opinantur. Nã vtilitatem iam habent à radicibus. in eo vero quod ſimul habet actum, & potentiam, priorem potentiam eſſe fatendum eſt. ſimpliciter tamen actus potentiam præcedit; vt homo prior eſt ſemine hominis. Eſſe igitur ſubſtantiam quandam æthernam, & immobilem, atque à ſenſibus non loco ſed natura ſeparatam ex hiſce, quæ iam dicta ſunt, patet. Demonſtratum eſt etiam hanc ſubſtantiam non eſſe corpus, nec magnitudinem vllam habere poſſe, neque incipere, neque deſinere, ſed infinito tempore mouere. Non dari autem magnitudinem finitam poteſtatem habentem; qua in infinitum moueat: iam expoſitum eſt in ſermonibus noſtris naturalibus. Nam omnis magnitudo, aut eſt finita; aut infinita, vanum autem eſt dicere infinitam dari, ſed nullum finitum decet habere potentias infinitas, eò minus ſi illud, qua corpus eſt, ab ipſis moueatur. nam qui ſolem dicit, & cætera aſtra finita eſſe, tamen poteſtates habere infinitas; in ſufficiens vtiq; in ſermone ſuo eſt, quoniam virtus infinita, quæ exiſtit in ſtellis, non inſita eſt eis à natura, quatenus corpora ſunt: ſed aut à prima cauſa manat; aut anima, quæ eſt in eis, prouenit ab illa virtute, quæ corpori non ineſt, prima nanque cauſa ea infinito tempore circunfert, quod ſi hoc poteſtate haberent vt habent corpus, & magnitudo, nec perſeueraſſent in actu: & fatigarẽtur proculdubio; & quiete egerent. Nam ſtellarum corpora ob inſitam poteſtatem vigorem habent finitum. diuerſis enim temporibus in alio, & alio loco ſunt, hæc autem loca quaſi motuum termini ſunt. impoſſibile nãque eſt potentiam, quam ſequatur actus, quem ipſa appetat, finem, ac terminum non habere, ſed cauſa, quæ eſt potentiæ expers, & actus continuus, & inuariabilis eſt, quomodo habere poteſt magnitudinem, & corpus; vt habent hæc in quibus potentia continuò cernitur, ſiue ſint corruptioni obnoxia, ſiue non?

ſiue non? In ſumma actus ſeparatus ex ſe ipſo poteſt perpetuari in infinitum cum temporis continuatione. Actus verò proueniens ab eo, quod eſt potentia, ſupplementum rei in potentia eſt, nec animo comprehendere licet, hunc actum infinito tempore durare, iam enim præceſſit eum potentia. Neceſſario igitur virtus, quæ ſtellas mouet, infinita eſt. ſtellæ nãque non acquirunt hanc virtutem per id quod potentia eſt. motus verò earum in tali, & tali loco finitus eſt. quoniam hoc modo ſtellis ineſt potentia, latere autem non debet vtrum ſubſtantia huiuſmodi, quę magnitudinem non habet, expersq́; materię eſt, vna ſit ponenda, an plures. Nam antiqui nihil certi dilucidiúe tractarunt de immaterialium, immutabiliumq́; ſubſtantiarum multitudine. qui enim formas induxere inquiunt, formas immateriales eſſe ſubſtantias, atque immobiles. nihil tamen aiunt de eorum numero, & reliquere rem dubiam admodum numerorum, quarum additamentum neſcitur. Nam Ideas numeros inquiunt eſſe: atque de numeris interdum, vt infinitis: interdum vt vſq; ad denarium definitis loquuntur. Nobis autem eſt dicendum ex hiſce, quæ ſuppoſita ſunt, atque determinata, principium vnum eſſe impermixtum materiæ, incorporeum, primo motu continenter, & perpetuò mouens, omnis motionis, atque mutationis immune. quod autem aliæ ſunt ſubſtantiæ poſt hoc primum exordium, quæ hoc pacto ſint id inuènitur ex ratiocinatione, & ſenſus atteſtatur. nam omne quod mouetur à motore mouetur. Sed cauſa prima immobilis eſt, tũ per ſe, tum per accidens. Subſtantiæ verò ſequentium corporum motrices, neceſſario multæ ſunt pro numero corporum quæ mouentur ab eis. & hæ quidem per ſe immobiles ſunt, per accidens tamen mouentur, perinde atque anima. Nec tãtum immobiles ſunt ſed & perpetuæ. natura nãq; ſtellarum perpetua eſt. id igitur quod eas mouet perpetuum eſſe debet, eſt enim ante ſubſtantiam, & ſubſtantia neceſſariò eſt. multitudinem autem virtutum ex Aſtrologia, quæ Philoſophiæ familiariſſima eſt, accipere oportet. hæc enim de numero motuum quibus vnaquæque errãtium ſtellarum mouetur contemplationem facit. numerumq́; orbium eas deferentium exprimit: & inuenit. Numerus vero orbium deferentium ſtellas diuerſus habetur apud Calippum: ab eo qui eſt apud Eudoxum, ſed hæc breuiter, & ſummatim à nobis explicanda ſunt. illud enim tantum volumus: vt virtutes mouentes tot ſint; quot ſunt corpora, quæ mouentur: & earum alia prima ſit, alia ſecunda: ſecũdum ordinem quem habent orbes inter ſe, ita vt non ſolum ordine, ſed & eſſentia, atq; ſubſtantia differant. ordine nanque inferiores minus nobiles ſunt, & hac ratione primum habent, ac ſecundum gradum. iccirco neceſſario diuerſitatem in ſubſtantiis obtinent. familiarem autem philoſophiæ Aſtrologiam eſſe dixi, quoniam hæc ſola de ſubſtantia ſenſibili perpetua ſermonem facit. Reliquæ vero Mathematicæ accidentia corporea contẽplantur, vt Geometria quantitatem continuam. Arithmetica diſcretam. Aſtrologia vero mediocriter erudito patet vnamquãque vagãtium ſtellarum pluribus motibus ferti; & quolibet corpus moueri manifeſtè cernitur. At quis numerus motuum planetarum nunc quidem nos dicemus, ea comprehenſionis gratia referentes, quæ Mathematicorum nonnulli dicunt, vt mente percipiatur, & poſſit intellectu formari numerus certus ac determinatus. Aliâs vero partim quærendo, partim ab inquirentibus ſciſcitando ſiquid præſtantius inuenerimus: quàm inuenerint qui hæc hactenus ſcrutari, contẽplariq́; ſunt; omnia in medium afferemus. & par erit, vt fides adhibeatur ille, qui certiorem fecerit inquiſitionem. Dico igitur Eudoxum lationem veriusq́; ſolis, inquam, ac lunæ; in

tribus

tribus eſſe ſphæris poſuiſſe. quarum primam cauſam eſſe dicebat, quæ non vagantium eſt ſtellarum; ſecundum verò per eum circulum, qui per media ſigna tranſit. tertiam per eum, qui eſt obliquus in latitudine ipſorum ſignorum. in latitudine autem maiore circulum eum eſſe obliquum, per quem luna; vel eum per quem ſol fertur. Vagantium vero ſtellarum vniuſcuiuſque lationem in quatuor ſphæris eſſe ponebat. Atque harum primam quidem, & ſecundam eandem, quam ille rationem ſubire. Nam & eam quæ & non vagantium eſt ſtellarum, quæ omnes defert, & eam quæ ſub hac collocatur, atque per medium circulum, qui per media ſigna lationem habet, communem omnibus eſſe. tertiæ vero omnium in eo circulo polos eſſe, qui per media ſigna tranſit. At quartæ lationem per obliquum ad medium circulum huius eſſe. tertiæ vero ſphæræ polos cæterarum quidem ſtellarum proprios. Veneris autem, atque Mercurij eoſdem eſſe ponebat. At Callippus poſitionem quidem ſphærarum eandem, quam & Eudoxus ponebat, ideſt ordinem diſtantiarum. Altitudinem verò ſtellæ quidem Iouis, atque Saturni, eandem quam & ille tribuebat. Soli autem atque Lunę duas inſuper Sphæras addendas eſſe cenſebat, ſi quiſpiam ea quæ apparent debeat aſſignare. reliquarum vero vagarum vnicuique vnam. Quòd ſi debeant omnes compoſitæ ea quæ videntur reddere in vnaquaque ſtellarum vagantium alias ſphæras vna pauciores eſſe, quæ reuoluunt, idemq; reſtituunt poſitione primam ſphæram eius ſtellæ ſemper, quæ ſub ipſa eſt collocata, neceſſe eſt. hoc enim pacto duntaxat vagarum latio ſtellarum omnia facere poteſt. Cum igitur hę ſphęrę, in quibus ipſæ ferantur, aliæ ſint octo, aliæ vigintiquinque. Harum autem has ſolas reuolui non oporteat, in quibus infima collocata ſtella defertur. ea quidē, quę primarum ſtellarum duarum ſphæras reuoluunt, ſex erunt. hæ vero, quę poſteriorum quatuor ſtellarum ſphæras reuoluunt, ſexdecim erunt. omnes igitur ſphæræ deferentes, & reuoluentes eas quinque erunt, & quinquaginta. quod ſi lunæ, ſoliúe quiſpiam eos non addiderit, quos diximus motus omnes ſphęræ, quadraginta erunt, & ſeptem. Multitudo igitur ſphærarum ſit huiuſmodi. quare, & ſubſtantias ipſas, & principia mouentia immobilia, atque etiam ſenſibilia tot eſſe exiſtimare conſentaneum eſt rationi. Numerus enim motuum ſecundum ſphærarum neceſſario debet eſſe. ſic & numerus mouentium ſecundum numerum motuum, & hæc nobis ſufficiant. etenim non eſt noſtrum diiudicare an is ſit motuum numerus, an alius. iudicium vero neceſſarium iis omittatur, qui accuratius de his diſſerere poſſunt. quòd autem fieri non potuit vt vlla ſit latio, quæ non ad lationem ſtellæ conducat; nullaq; præterea natura, aut ſubſtantia diuina otioſa eſſe poſſit: hinc cōſtat. nulla enim huiuſmodi ſubſtantia cum per propriam definiatur operationem poterit ordinari ad ſummum dignitatis gradum: qui eſt conſequi perfectionem continuæ vitæ. Nullum igitur erit aliud corpus mobile præter hæc corpora, ſubſtantiæ ergo totidem eſſe debet. Nam ſi eſſent alij motus, alia etiam corpora mota eſſent, at non ſunt alia corpora præter hæc. nec igitur ſunt alij motus; nec aliæ mouentes cauſæ præter has. nam omne quod defertur, eſt eius gratia quod defert, & omnis latio cuiuſpiam eſt quod fertur. Nulla latio ſane, aut ſui gratia, aut per lationem aliam erit. natura enim abhorret nimis incaſſum, ac in infinitum progredi, dari autem lationem gratia ſui vanum eſſet. in infinitum verò profectio eſſet ſi per aliam lationem eſſet. Cum autem hoc ita ſit, quod reliquum eſt quæramus oportet. Dicemus igitur mundum eſſe vnum. nam ſi plures ſint ſub vna ſpetie perinde atque homines,

homines, vnumquodq; principium ſpecie quidem vnum erit: numero autem plura. At iis, quorum forma eadem eſt, numerò verò multa, diſcriminis ratio materia eſt, atque elementum. Vna enim eſt, ratio eademq́; omnium hominum. Diſcrimen vero inter Socratem, & Platonẽ ex materia manat. At prima forma, primusq́; motor immaterialis eſt, & incorporeus, id ergo, quod continenter mouetur, vnum eſt duntaxat. nec ſolus mundus eſt vnus: vt in his quæ de natura tradidimus patet; cum extra ſe, neque graue vllum, neq; leue corpus habeat: ſed etiam cauſa mouens vna eſt. At quia cogimur fateri principia motuum plura eſſe non poſſe, vt conſtat ex demonſtratione certa, quæ ex naturalibus ſumptam eſt, principaliſſimum eſt naturam primam vnam eſſe, ſtabilemq́; in omnibus ſphæris, quæ quidem dilectio eſt, eo modo quo lex vna in ciuitatum gubernatione: aut rex vnus eſt. hoc autem eſt, cum tota ſocietas mouetur, vt imitetur legem illam: vt ſepe diximus: cum dilectio adeſt; hoc eſt: cum propter adminiſtrationem, cui obſequuntur regem, eiuſque imperium amant. inuenimus enim, & in adminiſtratione, quæ eſt apud nos, rem dilectam principium vnum in omnibus eſſe. id autem eſt rex, aut lex. quòd igitur ſocietas exequatur mandatum regis: id non erit ex opere vnius duntaxat eorum. Sed alij ſunt poteſtatis adminiſtri: alij ſerui: alij inter vtroſq;: alij milites, alij tibicines, militum autem alij equites: alij pedites, hiq́; vel haſtati, vel ſagittarij. Ita variæ ſunt operationes, & vitæ; motus quoque diuerſi: & quandoq; contrarij, omnes tamen rem vnam perficere conantur. omnesq́; vnum appetunt, vt dilectum. id autem eſt vt perueniant ad id, quod præceptum, atque ordinatum eſt ab ipſo rege, & hoc vnum eſt, & immobile magnitudinem non habens. cum illis verò comparatum multiplex eſt. nam motus plures ſunt, operationesq́; multæ: & ſubſtantiæ conſequentes illas operationes multę itidem ſunt. at ipſe eſt communis omnibus. impoſſibileq́; eſſet ipſum ab omnibus deſiderari; niſi formæ propriæ cuiuſlibet eorum, ac propriæ operationes ab eo penderent. Nos autem vera prædicaſſe, dum diceremus dari ſubſtantias primas mouentes mundum, ac cœleſtia corpora; eſſeq́; vt bonorum coadunationem; id oſtendit, quod accepimus ab antiquis. ipſi enim atteſtantur quòd ſunt. Nam fabulæ reliquerunt modo in prima Philoſophia hęc corpora Deos eſſe; & ipſum diuinum corpus totam continere naturam: reliqua vero allata ſunt ad perſuaſionem vulgi, atque ad vſum legum, vitæq́; humanæ vtilitatem. Nam his diis formam tribuunt ſimilem quibuſdam animalibus, cuiuſmodi ſunt. Aries, Piſces, ac Leo: quos ita vocant, aut ſecundum virtutes, quas habere putant; aut ob operationem eorum; vel quia ſimiles ſint his animalibus. Hoc autem vnum, & primum habemus, quod antiqui opinabantur ſubſtantias illas primas motrices diuinas eſſe, vt eſt quaſi manus traditum. quem quidem ſermonem diuinum eſſe inueni. At quia diximus primã cauſam eſſe mentem: Impoſſibile enim eſt meliorem ei vitam attribuere: ſcrutandum eſt quonam modo ſe habens ipſa talis ſit. nam quædam difficultates inſunt, & in primis quæritur: cum mens ſit; intelligat necne; an ſicuti ſapiens cũ dormit ſcientia non vtitur: ita intellectus primus habeat naturam hanc, neque intelligat, neque agat. ſed hoc riſu dignum eſt. etenim ſe nihil intelligit, nec quicquam operatur, quidnam ipſius excellens? quid egregium erit, ſe quaſi ſopore correptus omnia moueat, omniaq́; ſibi inclinet, eo modo, quo corpora à dilectis mouentur, dilectis ipſis dormientibus? Dicere autem primam cauſam omnia mouentẽ, à qua omnia, quæ ſunt dependent, ocioſam eſſe; vacareq́; ob opere ſibi conueniente: eſt perimere

principium

principium vitæ, fontemq́; eius exſiccare. manifeſtũ igitur proculdubio eſt, quod intelligit; atque intelligendo operatur; cum ſit intellectus. quæramus modo quæ ſit eius operatio. Non euadet enim quin ſit operatio hæc, aut ſeſe intelligere, aut aliud quodpiam. Si quodpiam aliud; aut idem ſemper, aut aliud, atque aliud intelligit. at ſi quid aliud extra ſuipſius ſubſtantiam, vt viſus colores videt, qui ſunt extra naturam ſuam, & auditus ſonos audit, ſic & illud, quod intelligit non ſit in ipſo: id erit cauſa operationis eius: vt res viſa mouet viſum ad videndum; auditaq́; auditum. non eſt ergo quæ illius eſt ſubſtantia intellectio ſine eo principio; ſed potentiam habet ad intelligendum aliud intelligibile, non eſt igitur ſubſtantia optima. per intellectionem enim, & quia intelligit præſtabilitas ipſi nimirum competit, & ineſt. Rurſus ſi aliud quodpiam intelligit extra ſui naturam: id erit eo præſtantius, atque excellentius. eſt enim in cauſa vt intelligat. Vt ergo viſus eſt gratia colorum, vt eos cognoſcat, & auditus propter ſonos. ita intellectus intelligibilis gratia erit. ſed omne quod eſt alicuius gratia ignobilius eſt eo, cuius gratia exiſtit. erit igitur intellectus potentia. continuatio igitur intellectionis ipſi laborioſa erit; vt viſui contingit ob viſibilium frequentiam, audituiq́; ob frequentiam ſonorum, in his enim, quæ de potentia ad actum extrahuntur, & laſſitudo contingit, & imbecillitas, iccirco neceſſarius fuit ſomnus animalibus omnibus. præterea ſi intelligit quodpiam aliud; aut illud intelligit vt excellens, vt pulchrum, atque bonum, aut vt vile. ſed perſpicuum eſt circa vilia verſari viliſſimum eſſe; præſertim in intelligentibus formam rei intellectæ præcedentibus: ex quibus vnum, & idem fit cum eo quod intelligitur. ſed abſint omnia opera vilia ab eo, & dicamus eum intelligere res, prout præſtantiſſimo, eminentiſſimoq́; conuenit: nec mutari: ad deterius enim eſſet ipſa mutatio: atque ad ipſum, iam motio quædam eſſet. In ſumma, ſi præſtantia eius ex intellectione eſſet, & eam ab ignobilibus acquireret, intellectio eius eſſet quidem intellectio, ſed viliſſimarum rerum: & dignitas quam ex intellectione accepit itidem ab ignobilibus eſſet. ſed cum hoc vitari debeat: rectius eſt cum non videre hæc: quàm videre. patet igitur non tantum intelligere, ſed id etiam quod diuiniſſimum, omniumq́; præſtantiſſimum intelligere. At turpe abſurdumque eſt, ponere ſubſtantiam talem ante ſe honorabilius quodpiam habere. ſed, hoc dato: dicemus ne id, quod ab excelſo intelligitur, continenter vnum, & idem eſſe: an multa? quòd ſi plura: intelligit ne omnia ſimul; an ab vno ad aliud tranſit, vnum delinquens, & alterum ſuſcipiens? ſed hæc omnia abundant abſurdis. Nam ſi vnum, & idem aſſidue intelligit, aut ex hoc intellectus eius perficitur: aut non, ſi perficitur: eſt ergo manens. ſi non perficitur, proculdubio non intelligit illud, quòd ſi multa ſint, quæ ab eo intelliguntur: eaq́; ab vno ad aliud tendens intelligat: indigebit memoria: & acquirere dicetur rem quam non habebat prius, quod ſi ea momento intelligit: tunc quæſtio reuertitur quà quærebatur, an vnum intelligibile perficiat intellectum ſuum. præterea impoſſibile eſt in natura omnia ſimul intelligi. in quibuſdam fieri ſanè poteſt, in omnibus vero minime. iccirco ob hæc inconuenientia à ſermone illo abſtinendum eſt. At intellectus primus ſemper omnia intelligit, ea autem multa ſunt. ſed intellectio eius vnius rei tantummodo eſt. & hæc res in ſumma exiſtit excellentia, atque dignitate. ipſemet autem eſt illa res: quæ in ſummo eſt, proinde ſeſe intelligit. quapropter non contingit ipſum laborare. nam aliud non intendit, nec alium finem habet à ſe ipſo,

neque

neque etiam exhibit è potentia ad actum, quem laſſitudo ſequatur. ſed, vt quilibet homo ſeipſum diligit, ita ſe habet; qui ſe intelligit, dum intelligit ſe: & ſicut diligens animam ſuam in ea eſt, & amat eam. ſic quoque quod intelligitur, & ſeipſum intelligit: idem eſt cum eo, quod intelligit, ac primus intellectus principium eſt omnium eorum, quæ ſunt: quæ quidem ab eo cognoſcuntur. & eius intelligere non eſt, vt tranſitus: ita vt hoc quidem relinquat; illud vero accipiat. ſed ea ſimul omnia apprehendit. intellectus vero noſter ob imbecillitatem nequit multa ſimul facile intelligere; nec poteſt ad multa ſimul intendere. quemadmodum debile corpus nequit multa comportare, ſed vbi ea ſeparauerit leuius fert, ſic debiles virtus plures ſimul colores videre non patitur. firmior verò multos ſimul percipere poterit, ac diuinus intellectus eò quia ſumme perfectus dum intelligit tempus non requirit. ſed ſimul omnia affatim intelligit, vt oculus acuti viſus, qui multa ſimul cernit. longe tamen melius primus intellectus omnia intelligibilia ſimul intelligit, cum ſe ipſum intelligit, nec perfectio, ſcientiaq́; ipſius in tempore eſt. nam omnia temporis ſpatia antecellit, tempus enim eſt menſura motus: ille vero minime fertur; ſed immobilis eſt. Et ſicut tu cum Cytharam pulſas, omnes quidem chordas pulſare nequis. ſi verò Cythara animal eſſet; acutum ſimul, atque grauem ſonum ederet: ita Deus multa ſimul complectitur, multa facilime diuidit. præterea anima currentis nõne poteſt multa membra ſimul mouere; vtranq; manum: vtrunq; pedem; ac caput? at quoduis horum membrorum ſimul totum, non partem poſt partem mouet. quid igitur obſtat. ne hic intellectus, à quo nullus locus in vniuerſo vacuus eſt: quique totum modum mouere poteſt; intelligant omnia: cum admirabilius ſit plura ſimul mouere? Non eſt igitur neganda multitudo diuitiarum virtutis diuinæ, nec ille comparandus eſt cum intellectu noſtro imbecilli. in cognitione enim non eget tranſitu per ſingula nec compoſitione indiget, nec ab ignorantia ad ſcientiam tranſit. nec oportet, vt inferat concluſiones ex præmiſſis manifeſtis. quinimmo ſicut acutus viſus non requirit tempus in colorum apprehenſione, ſed cum accedit ad eos, omnes ſine mora cernit, ſic diuinus intellectus, & eo valde magis intelligit mundum intelligibilem nõ tempore, & abſque labore. Quod ſi immenſam aciem intellectus diuini attingere cupis; intellectum hominis, eiuſque corpus conſiderare oportet: & ſicut hic intellectus magis apprehendit, atque cognoſcit, & velocius mouetur, citiusque operatur, quàm hoc corpus, ita promptiorem intellectum diuinum eſſe ad intelligibilia intelligenda credere debes. quod ſi differentiam hanc, quæ inextollentia, facilitateq́; intellectionis exiſtit, ad facilitatem cauſæ mundi transferas, non procul eris à ſyllogiſmo neceſſario. Si verò ſyllogiſmum in figura conſtituas, vt Mathematici ſolent, hoc pacto inquiens; ſicut hoc corpus ſplendidius eſt eſt hoc corpore: ita hic intellectus ſplendidior eſt hoc intellectu: tunc nemo miretur ſi multa ſimul percipere, & intelligere poteſt. Neque etiam mirum eſt principium hoc à ſe ipſo intellectionem habere. nam cum cogitamus intellectum diuinum, nullatenus aſſimilari materiæ: & eſſe cauſam motus ſphæræ: ſicut ipſa nullo modo quieſcit vnquam ſic nec dici poteſt Deum ab operatoribus ſuis vnquam deſinere. Cum autem concedamus dari corpus cui intellectus continenter aſſiſtat, quid impedimento erit intellectui ex ſe ipſo actum, atque intellectionem habenti? ex his igitur perſpicuum ſit Deum eſſe primum principium: ſed intelligere: & omnia ſimul, quo-

rum ipſe principium eſt. Nam cum ſeipſum in ſui ditione teneat: itidem quæcunque etiam per eum exiſtunt ad ſuam ditionem redigit, illud quoque verum eſt, ipſum vigere, ſeq; intelligere. hoc enim cæteris honorabilius eſt, atque excellentius. Atqui ſcientia ſemper alicuius eſſe videtur: nempe ſcibilis, & ſenſus ſenſibilis, ſic & opinio, atque intellectus, ſed intelligibilia per ſuam ſubſtantiam apprehenduntur, vnà cum cognitione apprehenſionis, quippe homo albedinem apprehendens, iam animo concepit ſe albedinem percepiſſe, pariterque cum intelligit angulos trianguli. æquales eſſe duobus angulis rectis: immo quoque percipit hoc intellexiſſe. Dicimus igitur ſcibile, ac ſcientiam in aliquibus idem eſſe; ſicut etiam intelligibile, & intellectum. Nam ſcientiæ expertes materiæ, ſunt rationes, & intellectus, ita vt id quod intelligitur, aliud non ſit; nec ſegregantur ratione quantitatis, aut menſuræ; ſed forma intelligibilis, & intellectus ſunt ſimul; eſtque vnus intellectus, qui ad ſe conuertitur, & vtrunque ſimul dicitur intellectum eſſe, atque intelligibile. nam intellectus, qui vnus eſt, non tranſit à re intellecta ad aliud, quod ſit à natura ſua alienum, ſed ad ſe conuertitur. vnaq; id quod ex ambobus conſtat. At profecto vnus eſt ſine materia, vt in effectricibus artibus. cum enim materiam ab arte reſcindimus: nil aliud remanet, quàm artis forma, atque operatio ipſius; vt Scamnum nil aliud eſt quàm ars fabrilignarij: & ſanitas ſine corpore nil aliud eſt, quàm medendi ars. Cum igitur poſſit in materialibus cognoſci formam artis, & artem idem eſſe, nihil prohibet in iis, quæ impermixta ſunt materiæ, quæ neque partes habent, nec copulantur: nihil inquam prohibet, quin intellectus, & quod intelligitur, & intellectio idem ſint. Ex hoc igitur ſermone optime percepto palam eſt intellectum primum intelligere mundum. Cum enim intelligit ſeſe: intelligit, quid ipſe ſit: & intelligit ſe eſſe cauſam, & principium rerum. ſed principium de forma dicitur; & de eo gratia cuius: & de eo quod eſt principium motus, cuiuſmodi eſt hominis intellectus; eius enim principium eſſe tripliciter dicitur, nam ſæpenumero hi tres modi quibus principium dicitur in vnum coeunt: vt patet de homines anima. quod ſi Deus intelligit ſe eſſe formam omnium, ipſe quoque eſt principium rectitudinis entium: atque eorundem ordo. & dubio procul ſimul comprehendit ea, quorum rectitudinis principium eſt, & quorum eſt ordo. At conſiderandum etiam eſt nunquid bonum, & quod præſtantiſſimum eſt differant. vtrum ſeparatum quoddam vnumquodque eorum ab alio, & per ſe ipſum ſit. Sed differentia inter vtrunque in ordine conſiſtit. Deus vero inuiſibilis continet ea perinde atque in exercitu. Nam bonum quoque exercitus in ordine, atque æqualitate conſiſtit. Ita, & cuiuſlibet regionum, ſed magis in duce. homo enim ille inſignitus, non eſt propter ordinem, & æqualitatem: immò ordo, atque æqualitas ob ipſum ſunt. bonum igitur non eſt temerè, ſed ſecundum ordinem. & in eis eſt ordinatim, & rectè; non caſu: nec ſine intellectus vicinia diſponuntur. à Deo enim mouentur res vt homines præſtantes mouentur ab illo, qui præcepit eis ciuitatis adminiſtrationem: & eo modo, quo rex ſocietati imparat. & ordo, & æquabilitas, quorum Deum eſſe cauſam aſſeueramus talis eſt: vt mox explicabimus. Dico igitur quòd vniuerſa ſunt aliquo modo, ſed non ſimiliter, ordinata, natantia, volantia, plantæ, & non ita ſe habent, vt vnum ad alterum nullo modo referatur, ſed inuicem referuntur. nã ad vnum quidem vniuerſa ſint ordinata. ſed perinde atque in domo liberis minime licet

quoduis

quoduis facere, ſerui autem, & belluæ pauca ſanè, parumq; ad totum conferentia faciunt, pleraque ex accidenti agunt. natura nãque cuiuſque ipſorum tale principium eſt, ſic igitur & in mundo eſt, nempe circulatio ſtellarum, & certa ipſarum diſpoſitio, & cœleſtia corpora talia ſunt, vt in ijs nihil indeterminati habeatur, animalia vero quæ ſunt in terris, & plantæ vtilitatem vniuerſalem per exiguam præbent. Sed quodlibet horum, vt plurimum temerè operatur, atque patitur, quoniam corrumpitur: & corruptio quidem vnius, vt aliud generetur; & nutritio eius, quod alimento eget; & pullulatio rei, eiuſdemq; ad ſtatum deductio: & tandem decrementum; & quæcunque huiuſmodi; ſunt vtilitates vniuerſales, quod autem calce petat aſellus, & ictu noceat ſerpens: quodq; vas aqua plenum iuxta plantam à ſue diſpergatur, nullo ordine, nullaq; contingit norma. Et hoc rectius eſt, quàm Deum materiæ contemperare, aliaq; cum ipſo ponere. At quæramus adhuc alia quædam, quæ nec ordinem, nec æquabilitatem habere putamus: & vilia ignobiliaq; ſunt, & poſſumus hoc aſſequi: cum natura rerum neceſſario ita ſe habeat: vt mundus eiuſq; gubernatio ſit ſimilis gubernationi ciuitatis; in qua regium mandatum procedit meliori quo poteſt modo. nam quemadmodum, ſi quando mandatur aliquid hominibus huiuſce ciuitatis, non procedit regium mandatum æqualiter ſecundum quanq; ipſius ciuitatis partium; nec omnes pari modo ſubeunt mandatum illud: nam alios primates ſtatuit; alios primatibus præficit; alios ipſis ſeruire iubet; alios vilioribus operationibus. quibus adminiſtratio expletur, addicet: alij propius accedunt ad regem in ordine regio; alij longius diſtant: ſic quoque mundus, eiuſque procuratio ciuitati ſimilis eſt, in qua rex vnus regnat, & eius partes inuicem ſunt ordinatæ, atque æquabilitatem habent, ſic animalia ſunt. ſic plantæ, & hoc oſtẽdit omnium generationem eſſe ob vnam cauſam, quoniam omnia appetunt. hoc modo eſſe, quo nunc exiſtunt. nam appetunt, & deſiderant, id quod vere eſt. & hoc vnum imitantur; & peculiariter quærunt, & ad id accedunt, nec vllum eorum, quæ ſunt, in plura diuidi vellet: nec exire ab eo, quod nunc eſt ad contrarium, & id quoque quod ex multis generatur quærit vnum; & ad vnum accedit. Ita ciuitas cum multitudo ſit ad vnum intendit, & exercitus ad id intendit, quod videtur duci, & conuentus ad principem conuertit animum, ſic etiam artis operatio ſe habet in his quæ ex multis componuntur: cuiuſmodi ſunt domus, & nauis. Nam vtraq; harum, dum efficitur, in hoc eſſe habet, quod plura ſunt vnum appetentia. Rex verò appetit multos homines in vnum congregare. Nec latere debet, neminem antiquorum quicquam opportunum aſſeueraſſe de primo principio quod quidẽ verè primum eſt; ſed manere duntaxat in principio materiæ permixto. omnes enim ex contrariis omnia faciunt. At duplici modo peccant, non omnium nãque eſt generatio, nam quæ in mundo excelſa ſunt, generationem non habent, nec omnium generatio ex contrariis eſt. Pati nãque à ſe mutuò contraria nequeunt. ſed, vt ſæpe diximus, requiritur materia. At quidam alterum contrariorum materiam faciunt, vt hi qui in æquale æquali, aut vni multa, ſupponunt. id autem ea ratione ſoluitur; propterea quòd materies, quæ vna eſt, minime contraria eſt his, quę generantur ex ea. & nouatur forma rerum ex priuatione inexiſtente ei, & ex eo quod informe eſt. Alij vero principia diuidunt in bonum atq; malum; & malum in materia ponunt; bonum autem in forma: materiam verò omnibus ſubiectam ponunt; & ipſum bonum primam formam dicunt. nam notum eſt apud omnes bo-

num eſſe formam primi principij, alij bonum primum principium dixere: at quonam pacto ſit principium non explicant; nunquid vt finis; an vt id quod mouet; an vt forma, Abſurde, & Empedocles cenſet. bonum enim ipſum concordiam ponit eſſe: hoc autem principium eſt, & vt mouens (congregat enim) &, vt ſonant eius verba, eſt vt materies. eſt enim pars, eius, quod congreſtum eſt. Quòd ſi eidem accidit, vt ſit principium, vt mouens, atque materies: tamen ipſum eſſe non erit idem. Vero igitur eorum concordia erit? Abſurdum eſt etiam cenſere, diſcordiam non ſubire corruptionem; ita vt hæc natura ſit ipſius neceſſarij natura. Anaxagoras autem ipſum bonũ principium, vt mouens eſſe ponebat, mens enim apud ipſum mouet, quare aliud quodpiam erit. nam idem eſt, quod mouet, & ipſum primum. nec poteſt alicuius gratia mouere, verum ita res ſe habet, vt nos dicemus. Eſt enim facultas ipſa medendi principium quoddam: ſed gratia ſanitatis mouet. ſanitas quoque quodammodo eſt facultas medendi. nihil igitur prohibet primum mouere, & ſui ipſi gratia mouere, vt oſtendunt rationes appoſitę. ſed adhuc abſurdius quàm Anaxagoras dicunt ij; qui idem putauere principium boni, & mali; ita vt intellectus ſit mouens; & materia ſit obediens, & conſentiens ipſi intellectui. A' quonam igitur malum proueniet? an dicet malum prouenire ab imbecillitate materiæ, & à priuatione ipſi inhærente vti nos diximus: & omnes qui poſuerunt principia contraria; vt eſt raritas, & denſitas: cõgregatio, & diſgregatio. Nam, vt videtur ex rectitudine, & ordine mouentis, impoſſibile eſt quin contraria faciat. nulla enim materia ſufficit ad generãda ea, quæ naſcuntur ex ipſa. ſed eget cauſa mouente, quæ quidem formet, & in ordinem redigat res illas. Redarguimus quoque in naturalis ſcientia falſitatem opinantium omnia ex elemento fieri. nequeunt enim cauſam dare cur alia generationi obnoxia ſint, alia vero non. nos vero cognoſcimus principia corporum cœleſtium; & ſcimus ipſa non conuenire in materia cum his, quæ circa terram inhabitant. ſed ſtellæ, & earum motus, cauſæ ſunt efficientes, motrices materiæ; à qua generatio prouenit, & magis hoc præſtant erraticæ ſtellæ, & inter eas magis ſol, & luna, haſq; dicendum eſt, aut materiam prorſus non habere, aut diuerſam materiam habere à materia generabilium, & corruptibilium; vt intellectus mouens corpus non habet eandem materiam, quam corpus, præterea nemo dixit cur generatio, & corruptio ſemper ſit, perinde atque nos; qui diximus, ex acceſſu, & receſſu cœleſtium corporum hoc fieri, opinantes cauſam continuantem variam, pendere à cauſa, vno, & eodem modo ſemper ſe habente. Adhuc quidam, intelligibilia tranſcendentes, atque apud omnes nota, aiunt: ea quæ ſunt ex eo, quod non eſt, fieri; quidam vero ex ente actu. indiuiſibilia nãque Anaxagoræ, & Empedoclis elementa ea, quæ ſunt, ex eo, quod actu eſt, fieri cogunt. quod quidem abſurdum eſt, abſurdius autem putant qui plura principia ponunt, ſiue tria ſint. Siue quatuor: ſiue duo, poteſt, enim, quiſpiam dicere, cur principia hoc tantum numero ſunt, & non alio? quod ſi aliqua agunt: & alia patiuntur; quis congregauit ea, ſimulq; iunxit: & conſentientia fecit? fateri ergo cogitur nobilius principium, quàm ipſa ſint reperiri, quod ſi duo tantum principia ſint: vt Deus: & materia: aut denſitudo, & raritas: id quoque accidit; nequeunt enim ex ſe ipſis congregari, & conſentire: vt vnum mutationem ſubeat, & aliud agat. Nos vero; quia poſuimus principium primum materiæ impermixtum, & incorporeum mouens vt amatum. & deſideratum (ita enim cœleſtia corpora mouet) & ortum, atque interitum ex

corporibus

corporibus cœleſtibus naſci ſcimus; ex hac dubitatione euadimus. nam materiam primam non ponimus æqualem dignitate eſſe: ne dum præcedere primum principium. nec iungimus immediate vltimam naturam primæ naturæ. At materiam vt obſequentem ponimus. corpora verò cœleſtia moueri propter primam cauſam, vt ei adſimilentur, poſuimusq́; locum, qui circa terram eſt, neceſſariò eſſe medium, nam impoſſibile eſt id, quod circulo cietur non habere quidpiam natura ſtabile, & quoniam quæ in medio ſunt non eadem numero ſemper manere poſſunt. alio modo perficiuntur: perpetuando ſcilicet generationem, & corruptionem. vt materia ſequatur primam cauſam. Nec ſolum ex hoc diluitur opinio ponentium plura principia corporea: aut Deum & materiam principia eſſe: ſed & ponentium formas: nam coacti ſunt aliud præſtantius principium concedere à quo producantur: quodque ea cum generabilibus, ac corruptibilibus componat, & omnes qui in his ſunt ſententijs, potiſſimumq́; ij, qui ex contrarijs res generant, coguntur ponere principium aliud his oppoſitum. Nam contraria opponuntur calidum frigido: & rarum denſo: & vnum pluribus, nos ſoli immunes huius ſumus abſurdi, quoniam nihil contrarium primæ cauſæ ponimus, nam omnia, quæ contraria ſunt, ſunt materiæ commixta, inuicemq́; tranſmutantur: quia potentia ſunt. nec tantum decet ipſos, ponere primum principium, eſſe primum, ponentes nimirum cum eo aliud principium, æque primum, atque æque nobile, ſed etiam ex hoc ſequitur, ſi alicuius ſcientia habeatur, hanc ſcientiam habere aliam ſcientiam contrariam: quæ quidem eſt ſcientia rerum, quæ his contrariantur, nam vt calidum contrariatur frigido: ſic quoque ſenſus frigidi contrariatur ſenſui. Caloris, ſpecies enim ſenſibilium imprimuntur in ſenſibus, at ignoratio ſcientiæ contraria eſt: non alia ſcientia, ſumma ratio, ſi non ſit alia ſubſtantia præter res ſenſiles: iisq́; præſtantior: nunquam poterit inueniri primum principium (nam omnia ſenſibilia ſunt compoſita) neque ordo, neque generatio, neque etiam corpora cœleſtia à principio neceſſario penderent, ſed quocunque principio corporeo dato, ſequeretur dari aliud, vt Theologis contingit, qui generant ea, quæ ſunt ex inani: neceſſario enim quærere debent eſſentiam inanis: vtq́ue naturalibus accidit, qui ponebant rerum generationem ex aere, aut ex aqua, aer autem, & aqua corpora compoſita ſunt: non ſimpliciſſima, ſi vero principium aliud dari contendatur, materiæ expers, & intelligibile: ſed aſſeueretur, quod ſint formæ vel numeri, tunc principia otioſa erunt. nam formæ ſunt exemplaria, ſed non mouetur ferrum ad exemplar: neque lapis: niſi ab arte moueatur, præterea in aliud abſurdum incurrunt ij, qui numeros ponunt. nam quomodo magnitudo, & continuum ex diſcreto emergere poteſt? quod quidem ſequeretur ſi principia numeros eſſe poneremus, nec ſolum opus eſt mouente cauſa: ſed & cauſa formam præbente, nec putandum eſt ipſos formam generare, quoniam nequit diſcreta natura producere formam continuæ naturæ, atque ſpecies eius. Et, vt ſummatim dicam, inconueniens eſt dare principia contraria, nam, vbicunq; fuerit contrarietas: ibi eſt etiam potentia eminus eam conſequens, nullum ergo eorum quæ ſunt maneret, procul igitur ſit contrarietas à principio, & hoc quidem iam ſatis refutauimus, & oſtendimus quo medio id fieri poſſit. vniuerſalis ergo dubitatio, quæ omnibus opponitur. & maxime his qui plura principia ponunt talis ſit. Reliquum eſt vt quæramus quomodo ex vno plura fiant, hoc quidem in numeris inuenitur, nam forma trini ex vno ſit, ſit & quatuor, & decem & quæ & quæcunque fuerit numerorum coniunctio, pluri-

ficatio

ficatio enim eorum videt formam vnitatis, ſic etiam anima, & corpus niſi haberent principium vnum: non haberent actionem vnam: nec quicquam ex ijs ſimul fieret, nec conflabitur vnum: ſiue fuerit planta: ſiue animal: niſi vnum ſit principium ſingulare: quatenus vnum eſt; non quatenus multa. & nullus antiquorum locutus eſt de hoc, nec aliter dici poteſt, quàm dixerimus nos, quod prima natura mouens, munda, ſyncera, partium expers, materiæ immunis, verè vna, mouet omnia ordinate, indeficienti, ſempiternoq; motu: quæ quidem omnia ad hanc vnam intendunt: ordinemq; ab ipſa habent, & vnitas eius poſuit mundum vnum eſſe, & quoduis animal in mundo exiſtens ob eam vnum eſſe, finis enim in quacunque re eſt, quatenus ea eſt vna. qui vero numerum Mathematicum primum principium ſtatuere, ac demum ex eo, & ſuperficit corpus confecerunt, aduentitia profecto faciunt omnia entia, nihil enim alia ad alia ſiue ſint, ſiue non ſint conferre videntur, qui verò hoc dicit concedit vniuerſi ſubſtantiam aduentitiam eſſe: exceptis iis, quæ à principijs numerorum, & à principijs continuorum corporum comprehenduntur: & principijs præterea horum corporum, & principijs formarum, ſed nihil eorum quæ ſunt male gubernatur, nec principium multitudo bona eſt.

FINIS.

SERIES CHARTARVM

A B C D.

Omnes ſunt Duerniones.

VENETIIS
Apud Hieronymum Scotum.
MDLVIII.